

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Nota Toegankelijkheid Zeeuwse Natuurgebieden

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Nota Toegankelijkheid Zeeuwse Natuurgebieden

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Excursie in de Verdrinken Zwanen Polder

Foto: Staatsbosbeheer

Inhoudsopgave

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Inleiding	5	Literatuur	39
Leeswijzer	7	Bijlagen	
Hoofdstuk 1 Wat is toegankelijkheid?	8	Bijlage 1: Motiefgroepen-voorzieningen matrix	40
Hoofdstuk 2 Toegankelijkheid van de Zeeuwse natuurgebieden	13	Bijlage 2: Overzicht toegankelijkheid Zeeuwse Natuur	42
2.1 Kwetsbaarheid van de natuur	13	Bijlage 3A: Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur (Noord)	44
2.2 Zeeuwse situatie: toegankelijkheid, natuurwaarden en recreatie	19	Bijlage 3B: Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur (Midden)	45
2.3 Samenvatting	20	Bijlage 3C: Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur (Zuid)	46
Hoofdstuk 3 Gebruik van de terreinen, door wie eigenlijk	21	Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten	47
3.1 Motieven van recreanten	21	Bijlage 5: Samenstelling werkgroep toegankelijkheid natuurgebieden	65
3.2 Gebruik van de terreinen	24	Bijlage 6: Spelregels uitvoeringsprogramma	66
Hoofdstuk 4 Toegankelijkheid van de zeeuwse natuur voor mensen met een functiebeperking	26		
Hoofdstuk 5 Digitale toegankelijkheid	28		
5.1 Doel digitale toegankelijkheid	28		
5.2 Uitvoering van digitale toegankelijkheid	28		
Hoofdstuk 6 Verkenning uitbreidingsmogelijkheden van openstelling	29		
6.1 Verkenning algemeen	29		
6.2 Formule voor mensen met een functiebeperking	30		
6.3 Zeeuwse Toppers	30		
Hoofdstuk 7 Resultaten en opgave	33		
7.1 Resultaten 2007-2008	33		
7.2 Opgave 2009-2013	36		
7.3 Digitale toegankelijkheid	36		
7.4 Vindbaarheid voorzieningen	37		
7.5 Financiering	38		

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Foto: Provincie Zeeland

Foto: Staatsbosbeheer

Foto: Jos de Witte

Foto: Provincie Zeeland

Foto: Staatsbosbeheer

Foto: John van Vliet

Natuurbescherming, natuurbeleving en toegankelijke natuurgebieden samen in Natuurlijk Genieten in Zeeland

Inleiding

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Aanleiding

In het Collegeprogramma 2007-2011 “Nieuwe Verbindingen” zijn 6 knooppunten geformuleerd die de thema’s uit de toekomstvisie vertolken. “Groeien in Zeeland” is een van deze onderwerpen. Een onderdeel hiervan is de toegankelijkheid van natuurgebieden en de recreatienatuur, waaronder de landinrichtingsbossen. Naast het overeind houden van de instandhoudingdoelstellingen van natuurgebieden staat meer dan voorheen de beleving en toegankelijkheid daarvan hoog in het vaandel. Daarbij wil de provincie extra aandacht voor de toegankelijkheid van gebieden voor mensen met een functiebeperking.

Natuurgebieden worden van oudsher verworven en beheerd om planten, dieren en landschappen duurzaam te kunnen behouden. Recreatief gebruik van natuurgebieden is de laatste jaren sterk in opkomst: vogelen, wandelen, sporten of gewoon genieten van een groene omgeving. Natuur is belangrijk voor mensen. Het Nivel^[1] is een onderzoeksprogramma gestart: “Vitamine G”. Hierin staat de relatie tussen groen en gezondheid centraal. De “G” staat voor de groene buitenruimte en “Vitamine” voor het positieve effect van groen op de gezondheid. Natuur maakt deel uit van dat brede begrip “Groen”.

Natuur draagt daarom ook in belangrijke mate bij aan het toeristische product en het woonklimaat van Zeeland.

In het recente verleden hebben overheid en beheerders al veel aandacht besteed aan het verbeteren van de toegankelijkheid van natuurgebieden. Onder beheerders worden zowel de natuurterreinbeheerders (Stichting Het Zeeuwse Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer) als de particuliere terreinbeheerders verstaan, zoals landgoedeigenaren en particulieren die natuurontwikkeling plegen. De vraag is of een verdere optimalisering mogelijk is. Daarbij gaat het niet alleen om de vraag welke gebieden uitgebreider opengesteld kunnen worden maar vooral over de vraag of en hoe de bezoeker nog meer van de natuur kan genieten.

Dit hangt nauw samen met het motief van de bezoeker. Vogelaars zijn bijvoorbeeld gebaat bij rust in combinatie met uitzichtpunten. Voor mensen die vooral gezelligheid zoeken is het van belang dat er veel voorzieningen zijn. Anderen willen vooral het landschap beleven en het gevoel krijgen door een ongerept gebied te struinen. Weer anderen ervaren natuur als een groen

decor voor fysieke inspanning. De manier van inrichting van de terreinen is in belangrijke mate sturend voor het type recreant die het gebied komt bezoeken. Dit gegeven is zowel van belang voor de bescherming van natuurwaarden als voor het op een juiste manier willen ontvangen van bepaalde groepen.

Daarnaast is ook de aard en kwetsbaarheid van het terrein in belangrijke mate bepalend. Natte, open terreinen zijn lastiger te ontsluiten dan droge, structuurrijke terreinen. Ook de omvang van een terrein bepaalt de draagkracht. Tegelijkertijd bieden deze natuurlijke kenmerken kansen en diversiteit in het aanbod: het is een natuurlijke selectie van terreinen en gebruikers. Dat maakt dat er voor ieder wat wils is.

In deze nota is gezocht naar de gulden middenweg tussen de bescherming van natuurwaarden en de ultieme beleving en het gebruik van natuurterreinen. Het is goed gelukt om voor verschillende gebruikersgroepen passende mogelijkheden te bieden. In de afgelopen jaren is er al veel geïnvesteerd in de beleving en toegankelijkheid van natuurterreinen. Met deze nota wordt de koers helder uitgezet in een actiepro-

gramma, zodat de natuur nog beter beleefd kan worden, daarom... Natuurlijk genieten in Zeeland! Iedereen kan er zijn of haar eigen plezier in of aan beleven.

Aanvullend wordt gewerkt aan een betere aansluiting op recreatieve routes buiten de natuurterreinen. Ook wordt ingezet op zogenaamde regionale toppers: ieder eiland of regio een topgebied waar “iedereen” in het weekend kan recreëren. Dit zijn gebieden met een hoog voorzieningsniveau. Ze zijn goed bereikbaar en voor mensen met een functiebeperking optimaal ingericht. Voor de inwoners van Zeeland, maar ook voor de toeristen, moet het duidelijk zijn waar ze in de natuur terecht kunnen om bijvoorbeeld vogels te kijken, natuur te beleven, te struinen of te sporten. Daarom zal ook het vindbaar maken van de terreinen en de voorzieningen een belangrijke opgave zijn!

[1] Nivel: Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidszorg

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Sint Laurensse Weihoek

Foto: Jos de Witte

In deze nota leest u op welke manier u van de bestaande natuurgebieden in Zeeland kunt genieten. Bij de inrichting van nieuwe natuurgebieden is beleving en toegankelijkheid een vast onderdeel van de uitwerking. Het gaat in deze nota over de “landnatuur” van Zeeland: natuurgebieden op of verbonden met het vaste land.

Toegankelijkheid en de beleving van natuur zijn behoorlijk subjectieve begrippen, ook afhankelijk van het type recreant. Hoofdstuk 1 geeft de definitie zoals die in deze nota wordt gehanteerd.

Hoofdstuk 2 beschrijft de Zeeuwse natuurtypen en hoe die zich verhouden tot toegankelijkheid. Ook wordt een beeld geschetst van het gebruik van de Zeeuwse natuurgebieden. Hieruit blijkt dat er al veel geregeld is voor de beleving en openstelling van natuurgebieden.

De gebruikers van de natuurterreinen komen in hoofdstuk 3 naar voren. Hieruit blijkt de natuurlijke differentiatie tussen het aanbod van de typen terreinen en de vraag van recreanten. Er is voor elke “gebruiker” wat wils.

In hoofdstuk 4 wordt aangegeven in hoeverre

de inrichting van natuurterreinen al voorziet in de toegankelijkheid voor mensen met een functiebeperking en welke aspecten opgepakt worden.

Hoofdstuk 5 geeft vorm aan de digitale mogelijkheden van toegankelijkheid. Paragraaf 5.1 beschrijft de doelen van digitale toegankelijkheid. In paragraaf 5.2 wordt de uitvoering verder belicht.

In hoofdstuk 6 wordt aangegeven op welke manier de beleving en toegankelijkheid van natuurterreinen – waar nodig – verbreed kan worden. Ook wordt beschreven op welke manier de toegankelijke terreinen voor mensen met een functiebeperking beter vindbaar worden en hoe de bruikbaarheid wordt vergroot. Bijvoorbeeld door het realiseren van handige aanpassingen aan meubilair, informatievoorzieningen die voor alle bezoekers bruikbaar zijn of clustering van voorzieningen.

Ook worden de Toppers hier toegelicht.

De opgave voor de komende jaren staat in hoofdstuk 7, evenals de financiering.

...Jong geleerd

Foto: Staatsbosbeheer

Hoofdstuk 1

Wat is toegankelijkheid?

Wanneer je een willekeurige passant in een natuurgebied vraagt wat hij of zij verstaat onder de toegankelijkheid van het terrein zul je uiteenlopende antwoorden krijgen. De beleving van het begrip toegankelijk is behoorlijk subjectief.

De een is helemaal gelukkig als hij de auto kan parkeren en op een uitkijktoren kan klimmen. Een ander neemt genoegen met een terrein waar vrijuit kan worden gestruind. Toegankelijkheid betekent in de letterlijke zin van het woord dat een bezoeker in het natuurgebied mag komen. Het is in dit geval zowel fysiek als juridisch mogelijk om zich binnen de grenzen van een terrein te begeven.

Toch zijn niet alle recreanten daar gelukkig mee. Open, natte gebieden zijn voor vogelaars juist optimaal beleefbaar vanaf een uitzichtpunt. Ontsluiting van een dergelijk gebied doet afbreuk aan deze vorm van recreatieve beleving en aan de natuurwaarden. In sommige gevallen kan daarvan worden afgeweken door bijvoorbeeld de aanleg van een afgeschermd vlonderpad. Zonering van het terrein is dan van belang. Toegankelijkheid kan dus ook de aanwezigheid van een toegangspad betekenen naar

een "kijkscherm" of uitkijktoren van waaruit het natuurgebied kan worden bekeken. Een informatiebord aan de rand van een overzichtelijk natuurgebied kan voor de recreant die meer wil weten van het gebied, de beleving vergroten. Zelfs als je er niet in kan.

Dit neemt niet weg dat structuurrijkere gebieden, voor zover dat niet al het geval is, goed moeten worden ontsloten voor publiek dat graag door de terreinen trekt. Recreatie voorzieningen variëren per motiefgroep^[2]. Het gaat dan bijvoorbeeld om keuzen als wel of geen gemarkeerde routes, veel of weinig banken, onverharde of (half)verharde wandel- en fietspaden, uitzichtplekken, speelzones, de aanwezigheid van parkeerplaatsen of fietsenstalling enzovoorts.

Behalve voor de bezoekers is ook voor de beheerder de mate van openstelling en de wijze van inrichting erg relevant. Dit heeft uiteraard ook financiële gevolgen.

In het verleden heeft Stichting Recreatie, Kennis en Innovatiecentrum een heldere ordening aangebracht in de mate van openstelling. In het verlengde hiervan heeft het ministerie van LNV in samenspraak met de terreinbeherende organisaties een uitwerking gemaakt van recreatietypen.

Toegankelijke natuur

Foto: Staatsbosbeheer

^[2] In hoofdstuk 3 wordt toegelicht wat en wie motiefgroepen zijn

Wat is Toegankelijkheid?

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Recreatietype		Openstelling
0	Afgesloten natuurterrein	Terrein afgesloten voor publiek en niet beleefbaar. Er kunnen publieksexcursies worden gegeven
1	Beleefbaar, inrichtingsniveau beperkt	Terrein is ruim beleefbaar vanaf de randen
2	Opengesteld, inrichtingsniveau basis	Terrein is toegankelijk
3	Opengesteld, inrichtingsniveau plus	Terrein is toegankelijk. Er zijn op ruimere schaal voorzieningen aangebracht.

Tabel 1 Categorisering van toegankelijkheid ^[3]

De volgende categorieën worden onderscheiden: (zie tabel 1)

Toelichting:

Afgesloten natuurterrein wil zeggen dat het terrein niet zelfstandig betreden kan worden. Het terrein vervult in elk geval een rol in de landschappelijke beleving, maar kan vanaf de randen niet of nauwelijks worden beleefd. Er worden geen bijzondere inspanningen geleverd voor observatievoorzieningen. Er kunnen beperkte excursies worden georganiseerd. Voorbeelden hiervan zijn

Slot Haamstede op Schouwen-Duiveland en de Maire bij Oosterland.

Beleefbaar, inrichtingsniveau beperkt wil zeggen dat het terrein is afgesloten, maar ruim beleefbaar is vanaf de randen. De categorie “ruim beleefbaar” is een belangrijke in Zeeland. Dit geldt voor terreinen met bijzondere natuurwaarden die gevoelig zijn voor verstoring. Dit zijn vooral de vogelgebieden.

Dit betekent dat:

- het terrein volledig visueel beleefbaar is:

Afgesloten natuurterrein: de Maire

Foto: Provincie Zeeland

terreinen (van een “open landschapstype”), die maximaal 300 meter breed zijn en beleefbaar zijn voor recreatief verkeer vanaf een toegankelijke weg. Dit kan zijn een wandelpad, fietspad of een rustige (éénbaans)weg waarlangs kan worden gewandeld of gefietst.

- in het terrein een bovengemiddelde inspanning wordt geleverd om de beleving te vergroten door observatiehutten, uitkijktorens of vergelijkbare voorzieningen. Het terreindeel van een ‘open landschapstype’ is tot 300 meter vanaf de voorziening ruim beleefbaar.

[3] Bron: Recreatietypen Staatsbosbeheer & Ministerie van LNV, 2008

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Beleefbare natuur, categorie 1: De Plompe toren in de Prunje

Foto: Provincie Zeeland

- in het terrein een bovengemiddelde inspanning wordt geleverd om de beleving te vergroten door het aanbieden van excursies.

Gebruikers zijn liefhebbers van landschapswaarden en specifieke natuurwaarden. De terreinen dragen bij aan landschappelijke

afwisseling tijdens wandelingen of fietstochten of bieden een uitzichtspunt aan bijvoorbeeld vogelaars. De zuidkust van Schouwen, "Plan Tureluur", is hiervan een prachtig voorbeeld. De Vogelboulevard in de Prunje en de Plompe Toren bij de Koudekerksche Inlaag geven de bezoeker het gevoel midden in het

Opengestelde natuur, categorie 2: Duinen Kop van Schouwen

Foto: Jos de Witte

gebied te zijn, zonder dat het kwetsbare terrein wordt betreden. Aanvullend geven de terreinbeheerders excursies in het gebied. Een ander voorbeeld is het weidevogelgebied St. Laurens weihoek ten westen van Middelburg. De terreinen zelf zijn ontoegankelijk. In het gebied wordt gebruik gemaakt van

bestaande wegen die aangepast worden aan het recreatief medegebruik, waarbij onderscheid wordt gemaakt in fiets- en (onverharde) wandelpaden. Als het hele gebied is ingericht is het voorstelbaar dat de rasters aan de binnenkant van het gebied worden geslecht en dat er volstaan kan worden met veeroos-

Wat is toegankelijkheid?

Natuurlijk genieten in Zeeland!

ters. Vanuit deze structuur kan het gehele gebied worden beleefd, zonder dat de weidevogelfunctie onder druk komt te staan. Hierdoor is de beleving alsof je dwars door het gebied heen fietst of wandelt.

Opengesteld, inrichtingsniveau basis wil zeggen dat het terrein permanent of tijdelijk is opengesteld. De gebieden kennen een gemiddelde bezoekenintensiteit met een gemiddeld voorzieningenniveau. Er zijn goede mogelijkheden voor extensieve recreatie zoals wandelen, natuur- en landschapsobservatie. Ook bestaan er mogelijkheden voor fietsen, paardrijden, varen/kanoën. Echter niet overal. Over het algemeen gaat het om gebieden waar de toegankelijkheid geregeld is via wegen en paden. Deze kunnen variëren van verharde (fiets)paden tot zandige struinpadijjes in bijvoorbeeld de duinen.

Dit betekent dat:

- het publiek zich vrijwel permanent binnen de grenzen van het terrein kan en mag begeven.
- op basis van zwaarwegende natuurwetenschappelijke waarden het terrein tijdelijk of plaatselijk kan worden afgesloten. De periode van afsluiting is strikt beperkt tot bijvoorbeeld het broedseizoen of de winterperiode.

De gebruikers zijn rustzoekers, natuur- en landschapsgenietters, natuurvorschers en recreanten die het landschap gebruiken als landschappelijk en natuurlijk decor. Het landschap is een leefgebied voor flora en fauna en wordt gekenmerkt door rust, ruimte en stilte.

De opbouw van het landschap blijft zichtbaar. Er wordt informatie gegeven over bijvoorbeeld de ontwikkeling van het landschap, kenmerkende landschapselementen en natuurwaarden. Voorzieningen kunnen bestaan uit informatieve bebording, bewegwijzering, slagbomen, rasters, recreatiemeubilair. Zeeuwse voorbeelden hiervan zijn Oranjezon en de Zeepeduinen in de Kop van Schouwen. Soms zijn delen van het terrein tijdelijk afgesloten. Dit zijn delen die een belangrijke rol vervullen als broed-, rust- en/of foerageergebied voor vogels.

De afsluiting kan plaatsvinden in het broed-, trek- of overwinteringseizoen, zoals in de Meeuwenduinen.

De toegankelijkheid van gebieden is niet altijd strak te definiëren. Het verdrongen Land van Saefinge is bijvoorbeeld een uitgestrekt schorren- en slikkengebied met een geweldige getijwerking. In het gebied zelf worden excursies gegeven (meer dan 10.000 bezoekers per jaar). Het gebied zelfstandig betreden is ten strengste verboden omdat dit

Een veelvoorkomend misverstand is de functie van rasters rond de natuurgebieden: rasters zijn meestal bedoeld om vee binnen te houden en niet om het publiek buiten te sluiten! Aanvullende voorzieningen zijn veeroosters, overstapjes en klaphekjes.

Begrazing kan afhankelijk van de natuurdoelen in het terrein plaatsvinden met behulp van schapen, paarden of koeien. Dit vraagt ook een verantwoordelijke houding van het publiek. Het zijn dieren die gehouden worden als "wilde" dieren. Dit kan ook ingeschaard vee zijn van een agrariër uit de streek. Het is belangrijk dat het vee niet gevoerd of geaaid wordt. Paarden kunnen erg opdringerig worden als ze worden gevoerd. Ook in tijden van jongvee is het zaak niet tussen bijvoorbeeld koe en kalf te komen. Het is raadzaam een afstand aan te houden van 25 m. Als honden al toegestaan zijn moeten ze in de nabijheid van een kudde ALTIJD aangelijnd zijn (ook voor de veiligheid van de hond).

Foto: Staatsbosbeheer

Opengestelde natuur, categorie 3: Westhove als onderdeel van de Manteling van Walcheren Foto: Jos de Witte

levensgevaarlijk is. Bij de entree van het gebied is een vrij toegankelijk vlonderpad gerealiseerd voor een impressie. Bovendien staat er een fraai bezoekerscentrum, waarin het imposante getijverschil helder wordt verbeeld. Fysiek opengestelde hectares zeggen niet altijd wat over de (financiële) inspanning

en de kwaliteit van de beleefbaarheid en de toegankelijkheid van een natuurgebied.

Opengesteld, inrichtingsniveau plus wil zeggen dat het terrein permanent is opengesteld. Er zijn meer bezoekers en er is - in en grenzend aan het natuurgebied - een hoger

voorzieningsniveau. Afhankelijk van de ligging, de aard en de omvang van het terrein kunnen de terreinen ruime mogelijkheden bieden voor route- en plaatsgebonden dagrecreatie, zoals: wandelen, fietsen, paardrijden, varen/kanoën, sport en spel, en dagkamperen.

De terreinen zijn gemakkelijk bereikbaar en hebben voldoende parkeergelegenheid. Het publiek kan en mag permanent binnen de grenzen van het terrein aanwezig zijn. Dit zijn in feite de gebieden waar vaak de gezelligheidszoeker in het weekend gaat recreëren.

Uit deze gebieden worden de regionale toppers of de Zeeuwse Toppers gedestilleerd. Met de Zeeuwse Toppers worden natuurgebieden of een geschakelde reeks van natuurgebieden bedoeld met een hoog voorzieningsniveau. Iedere regio zou een dergelijke Topper moeten hebben. Deze gebieden zijn ook goed bereikbaar en bruikbaar voor mensen met een functiebeperking. Zonering bij deze Toppers maakt dat er altijd voldoende ruimte blijft voor kwetsbare natuur. In paragraaf 6.3 worden de (regionale) Toppers benoemd en het begrip uitgebreider toegelicht.

Het landschap fungeert hier vooral als groen decor en is sterk afwisselend. Daarnaast is het landschap functioneel en heeft duidelijke plekken waar iets te beleven valt. Er is "ver-

zorgde natuur" met iets extra's, zoals geurende en bloeiende struiken en bomen. Vaak is er sprake van cultuurhistorische waarden. Landgoederen zijn hier een mooi voorbeeld van. Er wordt voorzien in ontmoetingsplekken voor (veel) mensen en daarmee drukte. Het terrein is onder voorwaarden beschikbaar voor sportactiviteiten. De inrichtingseisen van het gebied worden aangepast aan de gewenste sportbeoefening. In veel gevallen is in of nabij het terrein een horecagelegenheid aanwezig.

In een gebied met waterrecreatie worden natuurvriendelijke oevers aangelegd en bijvoorbeeld voorzien van visstekken, aanlegplaatsen en steigers. Ook kan gedacht worden aan een waterspeelplaats.

Voorzieningen kunnen bestaan uit bebording, bewegwijzering, markering, slagbomen en rasters en recreatiemeubilair. Voor dergelijke gebieden kan ook gedacht worden aan een informatieve wandelroute, recreatiekaarten, een observatiepunt en een informatieruimte. Keuzes hangen nauw samen met de ligging, aard en omvang van het gebied. Zeeuwse voorbeelden hiervan zijn de Boswachterij Schouwen, de Manteling, de recreatiebossen op Walcheren en de recreatienatuur in West Zeeuws-Vlaanderen.

Hoofdstuk 2

Toegankelijkheid van de Zeeuwse natuurgebieden

2.1 Kwetsbaarheid van de natuur

De toegankelijkheid van natuurgebieden hangt nauw samen met de aard van de natuur ofwel het natuurtype. In het algemeen kan worden gesteld dat open, natte terreinen zich minder (of niet) lenen om erdoor heen te struinen dan droge gebieden met opgaande beplanting.

Achtereenvolgens wordt een korte kenschets gegeven van de Zeeuwse natuurtypen en de

betekenis daarvan voor de toegankelijkheid.

Slikken en schorren zijn onder andere van grote waarde als foerageer- en broedbiotoop voor vogels. Zeeland heeft hiervoor een internationale verantwoordelijkheid. Bij laag water worden de slikken bezocht door grote hoeveelheden steltlopers en liggen er zeehonden op de zandplaten. Bij hoogwater vervullen de slikken een rol voor vissen en duik-eenden. In het Verdrongen land van Saeftinge overnachten ook grote aantallen blauwe en vooral bruine kiekendieven.

Als broedgebied zijn schorren erg in trek voor rietvogels, eenden en steltlopers, afhankelijk van de samenstelling van het schor. Deze gebieden lenen zich er niet voor om volop door heen te struinen. Dit staat los van de draagkracht van de slikken en het gevaar van het getij. Tal van andere slikken en schorren zijn vanaf de dijk goed beleefbaar, vanwege uitkijktorens of andere voorzieningen. Zo zijn door de Verdrongen Zwarte Polder bijvoorbeeld vlonderpaden aangelegd. Voor dit type natuur kan worden onderzocht of er meer van dit soort voorzieningen wenselijk zijn.

Inlagen en karrevelden en binnendijs brakwatermoeras zijn naast hun natuurkwaliteiten ook cultuurhistorisch van grote waarde. Kenmerkend voor de inlagen en karrevelden zijn de zoet-zout- overgangen. Voor de vegetatie betekent dit een spectrum van veenmosrietlanden tot zilte schorvegetaties. Ook zijn de inlagen van belang als broed- en foerageergebied voor uiteenlopende soorten vogels. In rietvegetaties broeden bijvoorbeeld Baardmannetje en Bruine kiekendief. Broedeilanden in de inlagen zijn van groot belang voor sterns. Gezien de grote mate van

Bruine kiekendief in Saeftinge

Foto: Stichting Het Zeeuwse Landschap

Vlonderpad door de Verdrongen zwarte polder

Foto: Stichting Het Zeeuwse Landschap

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Het poelgebied St. Laurens Weihoek is goed te overzien vanaf het fietspad

Foto: Jos de Witte

openheid en de grote verstoringgevoeligheid van broed-, overwinterende en overwinterende vogels is betreding van deze gebieden niet mogelijk. Recreatief gezien vervullen deze gebieden een belangrijke rol voor vogelaars en landschapsgenietters. De gebieden zijn volledig beleefbaar vanaf de dijken en vanuit uitkijktorens. De kust langs “Plan Tureluur” ter hoogte van de Prunje en Zierikzee is daar een mooi voorbeeld van. Bij de Prunje is inmiddels een vogelboulevard gerealiseerd. In het gebied staat de Kaap met een scheepsbak die midden op een eiland staat (zie

afbeelding pag. 19). Door het jaar heen zijn in dit type gebieden begeleide excursies. Ook hier geldt de opdracht om na te gaan of uitbreiding van voorzieningen wenselijk is met respect voor de kwetsbare natuurwaarden.

Poelgebieden in Zeeland zijn de zogeheten “Oudland” gebieden, de kernen van de oudste eilanden. Het zijn laaggelegen, natte graslanden met resten van zilt veen vlak onder het oppervlak. Mooie restanten poelgebied zijn de Yerseke- en Kapelse Moer, de Hengstdijkse Putting in Oost Zeeuws-Vlaan-

Westkapelse Kreek

Foto: Jos de Witte

deren, het Poelgebied in de zak van Zuid-Beveland en St. Laurens Weihoek op Walcheren.

In deze gebieden wordt sterk ingezet op weidevogelbeheer en met goede resultaten. Deze open gebieden zijn bijzonder gevoelig voor verstoring en lenen zich niet om doorheen te steken. Ze zijn goed te overzien en vragen om investeringen in uitkijkpunten e.d. In gebieden als de Yerseke Moer en St. Laurens weihoek wordt op efficiënte manier de bestaande infrastructuur benut, zodat

bezoekers op de openbare weg het gevoel hebben zich midden in het gebied te bevinden, wat in feite ook het geval is. Daarbij is het voor een ongestoorde natuurbeleving wenselijk om de doorgaande wegen zoveel mogelijk “af te waarderen” tot fiets- of voetpad dan wel doodlopend te maken.

Kreken vinden hun oorsprong in nauwe relatie tot de geschiedenis van de dijken. Kreken zijn kronkelige, langgerekte voormalige geulen dan wel het restant van een dijkdoorbraak. Oorspronkelijk zijn deze van

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Weel langs de Valdijk bij Nisse

Foto: Jos de Witte

nature ontstaan in schorgebieden. Oorlogsgeweld heeft ook menige Zeeuwse kreek doen ontstaan. De kreken zoals ze bij de terreinbeheerders in beheer zijn, omvatten niet alleen het water, maar de totale landschappelijke eenheid. In een optimale situatie bestaat deze uit een afwisseling van bossen, struwelen, graslanden met open water en moerassen. 's Winters zijn kreken een belangrijk rustgebied voor bijvoorbeeld wilde zwanen en tal van eendensoorten. Ook de natte oeverlanden (overstromingsgebieden) zijn van grote waarden voor flora en fauna.

Afhankelijk van locatie kunnen soorten als Rietorchis, Echte koekoeksbloem en soms zelfs het bijzonder zeldzame Kruipend moerasscherm voorkomen. Broedvogels kunnen Grutto, Tureluur, Kleine plevier en Kievit zijn. Samengevat is voor kreken, in de landschappelijk context, recreatief gebruik heel goed mogelijk, maar er is wel maatwerk nodig. Dit is goed op te lossen met afspraken over zonering.

Welen zijn diepe kolkgraten veroorzaakt door een dijkdoorbraak. Afhankelijk van het

Dijken als verbindend element in een recreatief netwerk

Foto: Provincie Zeeland

gebied en de locatie kan, om de beleefbaarheid te vergroten, worden overwogen om kijkschermen, vissteigers of uitkijkpunten op te richten.

Dijken in Zeeland hebben bijna allemaal een zeekerende functie gehad. De ontstaansgeschiedenis van de eilanden laat zich aan de hand van het dijkenpatroon goed lezen. Intensieve dijkenpatronen zijn vooral te vinden in Zeeuws-Vlaanderen, de Zak van Zuid-Beveland, Noord-Beveland, Tholen en op de scheidslijn van Schouwen en Duiveland. Er

wordt onderscheid gemaakt tussen binnendijken en zeedijken. In West Zeeuws-Vlaanderen, de Zak van Zuid-Beveland en Tholen trekken herders met hun kudde over de dijken. Dit is van grote waarde voor de ontwikkeling van dijkflora en landschappelijk een attractie. Veel binnendijken zijn beplant met bomen of heesters en geven structuur aan het polderlandschap. Floristisch kunnen de dijken, en dan vooral de warme zuidhellingen, van bijzondere betekenis zijn.

Opvallende soorten zijn bijvoorbeeld Wilde

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Zeedijk

Foto: Jos de Witte

marjolein, Kattendoorn en Gewone agrimonie. Dagvlinders foerageren op de bloemen. Er zijn ook vogels die op het dijklichaam zelf broeden zoals de Groene specht en de Patrijs. Andere vogels vinden er hun voedsel, zoals de Steenuil.

Over tal van (binnen)dijken lopen fiets- en wandelpaden. Het eigendom en de pacht zijn nogal versnipperd. De toegang tot onverharde dijken, die vooral aantrekkelijk zijn om langs te wandelen, kan daarom moeizaam zijn. Samengevat liggen er op binnendijken nog geweldige kansen voor recreatief ge-

bruik, maar gezien het versnipperde eigendom ligt dit vaak gecompliceerd.

De zeedijken vervullen door hun ligging aan de delta naast bescherming tegen het water ook een rol als hoogwatervluchtplaats (HVP) voor vogels. De mogelijkheden voor het recreatieve gebruik van zeedijken zijn geïnventariseerd. Het resultaat zal zijn dat een deel van de zeedijken recreatief benut zal worden als wandel- en/of fietspad. Ook zullen deeltrajecten afgesloten blijven omdat ze een belangrijke rol als HVP

Duinovergangen op Schouwen

Foto: Jos de Witte

vervullen of grenzen aan een HVP of belangrijk foerageergebied (schorren, slikken of platen).

Duinen in Zeeland zijn te vinden op de eilandkoppen. De grootste duingebieden liggen op de Kop van Schouwen (Verklinderduinen, het Zeepe) en op Walcheren (Oranjezon en de Manteling). Kenmerkend voor de duinen is de overgang van de dynamische kustzone naar een besloten, struweelrijke binnenduinrand en de open vroongronden.

De stuifduinen aan de buitenzijde verdragen enige betreding goed. Planten als de Blauwe zeedistel hebben juist dynamiek nodig. De open binnenduinrand is een stuk gevoeliger. Open duingrasland is van belang voor grond- en holenbroeders. Natte duinvalleien worden afhankelijk van de zeeinvloed of verder landinwaartse ligging gekenmerkt door zeer waardevolle vegetaties met meer of minder zilte soorten.

Beleving van deze prachtige gebieden vanuit de rand van een terrein kan vanaf een wandel- of fietsroute. Deze routes worden

Buitenplaats Zeeduin

Foto: Jos de Witte

intensiever naarmate de structuur van de beplanting toeneemt. Kortom, ondanks de hoge natuurwaarden van de Zeeuwse duingebieden bieden ze veel goede mogelijkheden voor diverse vormen van recreatief gebruik. In de praktijk zijn ze al behoorlijk toegankelijk.

Bossen en landgoederen zijn bij uitstek geschikt om op te nemen in een recreatief netwerk. Zeeland kent relatief weinig oppervlakte aan bos. Voorbeelden van bossen zijn de boswachterij Schouwen en de

Manteling. De landinrichtingsbossen (totaal 275 ha recreatienatuur) op Walcheren zijn speciaal voor dit doel aangelegd. De meeste van deze bossen liggen langs de (zuid)westkust zoals onder andere bij Dischoek, Biggekerke, Zoutelande en Westkapelle. Ze grenzen aan dorpen of aan verblijfsconcentraties van recreanten. Ze dragen bij aan het ontlasten van de recreatiedruk van de binnenduinrandbossen en zorgen als uitloopegebied voor extra toegankelijkheid van een aantrekkelijk buitengebied. In West Zeeuws-Vlaanderen wordt dit vorm

Landgoederen zijn al vroeg in het jaar aantrekkelijk door de bloei van stinsenplanten.^[4] Foto: Provincie Zeeland

gegeven in een recreatief aantrekkelijk kustlandschap (totaal 300 ha). Dit is onder andere al zichtbaar in de Clethemspolder.

In de 17e en de 18e eeuw had Zeeland een grote rijkdom aan landgoederen en buitenplaatsen. Aan het einde van de welvaart zijn veel van deze buitenplaatsen afgebroken. Tegenwoordig is het zo dat landgoederen gerangschikt kunnen worden onder de Natuurschoonwet. Eigenaren hebben hiervan belastingvoordeel. Deze landgoederen zijn het hele jaar voor wandelaars opengesteld

en doorgaans vrij toegankelijk op de aangegeven paden. Een fraai voorbeeld hiervan is Ter Hooge op Walcheren.

Cultuurhistorische objecten en andere monumenten vormen een attractie in recreatieve (route)netwerken. Van belang is te weten dat de cultuurhistorie in Zeeland goed in kaart is gebracht. Zie hiervoor: <http://provincie.zeeland.nl/cultuur/chs/>. Beschrijvingen lopen uiteen van landschappen, bunkers, archeologische waarden tot monumentale boerderijen.

^[4] Stinsenplanten, vooral bol en knolgewassen, zijn in vorige eeuwen door de adel en gegoede burgerij meegenomen van hun reizen en aangeplant op de landgoederen in Nederland.

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Veel van deze objecten vallen buiten het gezichtsveld van de terreinbeheerders, maar het komt regelmatig voor dat objecten of terreinen in eigendom zijn van terreinbeheerders of van particuliere eigenaren die aan natuurbeheer doen. De toegankelijkheid ervan loopt uiteen. Ter illustratie een aantal voorbeelden. Vliedbergen zijn in feite aardkundige monumenten. Ze stammen al uit de 13e eeuw en vormden de basis voor een Mottekasteel, een uitkijktoren. Aan de basis van de kasteelberg stond de omwalde boerderij. De huidige natuurwaarden van een vliedberg zijn gering, maar ze zijn doorgaans ontoegankelijk wegens de archeologische waarde. Bovendien zijn ze goed te overzien.

Een heel andere categorie zijn de forten, schansen en dijken van de Staats Spaanse Linies. Veel van de objecten zijn momenteel slecht herkenbaar en/of ontoegankelijk. In het project Staats Spaanse Linie wordt gewerkt aan het zichtbaar en toegankelijk maken van de verschillende onderdelen van de linie. Deze vallen meestal buiten de context van de toegankelijkheid natuurgebieden, tenzij het bestaande natuurterreinen betreft. Een voorbeeld hiervan is het herstel van Fort Nassau op de wallen van Retranchement.

Fort Ellewoutsdijk

Foto: Jos de Witte

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Fort Ellewoutsdijk is ook in eigendom van een terreinbeheerder. Op deze bijzondere locatie wordt gewerkt aan de realisatie van een Bed & Breakfast en een informatiecentrum. Deze pleisterplaats zal in de nabije toekomst een geweldige toegevoegde waarde vervullen in recreatieve routenetwerken.

Samengevat is er geen eenduidige formule te geven voor de openstelling van cultuurhistorische objecten. Er is veel aandacht voor de beleefbaarheid ervan. Afhankelijk van eigendom en kwetsbaarheid wordt gezocht naar mogelijkheden voor openstelling. De aandacht in deze nota zal zich nadrukkelijker richten op de toegankelijkheid van natuurgebieden en dit kan soms ook de status cultuurhistorisch object dragen.

2.2 Zeeuwse situatie: toegankelijkheid, natuurwaarden en recreatie

In samenspraak met de Zeeuwse terreinbeheerders is, op basis van de categorieën van hoofdstuk 1, een inventarisatie gemaakt van de toegankelijkheid van de bestaande natuurgebieden. Voor de zogeheten “nieuwe natuurgebieden”, terreinen die nog moeten ingericht, wordt bij het opstellen van een inrichtingsplan zondermeer rekening gehouden met het recrea-

De Zuidkaap in Plan Tureluur biedt een weergaloos uitzicht!

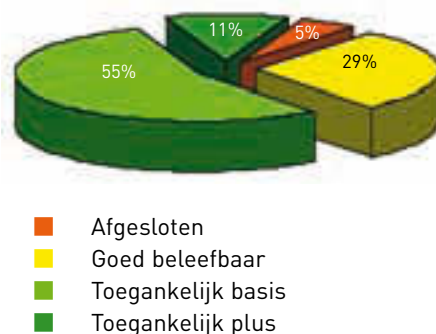
Foto: Wim van Wijngaarden

tieve gebruik. Voor het benoemen van de zogeheten Zeeuwse Toppers komen zowel nieuwe als bestaande natuurgebieden in aanmerking. Kort door de bocht is een Topper HET gebied waar je in het weekend naar toe gaat. Ook zijn deze gebieden goed te gebruiken door mensen met een functiebeperking. Deze Toppers zijn uitgewerkt in paragraaf 6.2 in het hoofdstuk waar de uitbreiding van de openstelling van natuurgebieden wordt verkend.

In bijlage 2 wordt een overzicht gegeven van de toegankelijkheid van de bestaande natuurterreinen zoals die in het voorgaande hoofdstuk is gedefinieerd. In de bijlagen 3A, 3B en 3C zijn deze gebieden op kaart weergegeven. De terreinen zijn gebundeld tot logische natuurlijke eenheden per eiland of regio. Zo zijn bijvoorbeeld op Walcheren het zuidwestelijke kustgebied, de vroongronden en de Manteling aangegeven en niet de afzonderlijke terreintjes. Binnen een dergelijk gebied kan sprake zijn van een zonering van intensief ingericht en toegankelijk terrein tot gebieden waar het sober is vormgegeven met een extensieve infrastructuur. In de Manteling is het zuidwestelijke gebied van het hoogste inrichtingsniveau terwijl het naar het noordwesten (Oranjezon) rustiger wordt.

2.3 Samenvatting

Hoe staat het momenteel met de toegankelijkheid in de Zeeuwse natuur? Ongeveer 5% is geheel afgesloten en nauwelijks beleefbaar. Dit gaat om terreinen in particulier eigendom. Voor terreinen in eigendom bij natuurbeheerders geldt dat ongeveer 29% van de terreinen goed beleefbaar is vanaf de randen van het gebied en/of dat er regelmatig excursies worden aangeboden. Dit zijn doorgaans de open vogelgebieden. 55% van de terreinen is opengesteld. De mate van fysieke toegankelijkheid verschilt. De ene keer is dat een ommetje naar een kijkscherp en een andere keer is dat bijvoorbeeld een wandel- en/of fietsroute door het terrein.

Toegankelijkheid Zeeuwse natuurgebieden

Ongeveer 11% van de gebieden staat te boek als "inrichtingsniveau plus".

Terugkijkend op de Zeeuwse natuurwaarden en vooruitlopend op het recreatieve gebruik van de natuurgebieden kan het volgende worden geconcludeerd. Recreanten zijn over het algemeen makkelijk te (be)geleiden. Met het goed inrichten van de terreinen kan een optimale situatie worden gecreëerd waarbij recreatie goed samen gaat met natuurwaarden. Dit heet zoneren. Dat gaat in structuurrijke (bossige, besloten) gebieden echter makkelijker dan in open, waterrijke gebieden. Voordeel is wél dat de gemiddelde recreant besloten gebieden en halfopen gebieden prefereert boven open gebieden en dus eerder neigt naar een bos te gaan dan naar schorren en slikken. Zeeland kent echter veel meer open gebieden dan gesloten gebieden. De open gebieden zijn daarbij nog eens waterrijk en dat staat garant voor veel vogels. Juist de vogels in open gebieden zijn gevoelig voor verstoring door recreatie. Insteken, vogelkijkhutten en optimale beleefbaarheid vanaf dijken is hierbij van groot belang. Deze voorzieningen zijn relatief duur.

Het beperkte aantal gesloten gebieden in Zeeland brengt met zich mee dat deze ge-

bieden optimaal ingericht moeten worden voor recreatie. In de buurt van Middelburg/Vlissingen is er verhoudingsgewijs weinig direct uitloopgroen. Naast het Nollebos en Rammekenshoek voor de Vlissingers zijn veel stedelingen aangewezen op het Veerse Bos en de Manteling wat extra verkeersbewegingen met zich meebrengt. De aanleg van nieuwe bossen/landgoederen aan de zuidkust van Walcheren nabij Middelburg/Vlissingen kan een verbetering brengen in deze situatie.

Hoofdstuk 3

Gebruik van de terreinen, door wie eigenlijk?

3.1 Motieven van recreanten

Er zijn bijna net zoveel mensen als verschillende wensen... Wat willen mensen eigenlijk in de natuur? Ga je er bewust naar toe om bijzondere planten of dieren te ontdekken? Of om van dat kenmerkende landschap te genieten? Of gewoonweg even tot rust komen in een groene omgeving? Is het een gebied waar je zo prettig kunt sporten? Of een ontmoetingsplek waar je met vrienden of familie even uit kunt waaien en daarna wat gaat drinken?

Alterra heeft onderzoek gedaan naar de verschillende motieven waarmee het publiek een natuurterrein bezoekt. Door hier op in te spelen met de inrichting kan een bezoeker beter op zijn of haar wenken worden bediend. De inrichting en voorzieningen zijn tegelijk sturend op het al dan niet bezoeken van een gebied door een bepaalde "motiefgroep". Het maakt nogal uit voor het bezoekersaantal of er een grote parkeerplaats is met behoorlijke horecavoorziening en het naastgelegen natuurgebied is gelardeerd met fietspaden of dat er onverharde paden door een terrein voeren waar je slechts met de fiets kunt komen. In

die zin snijdt het mes aan twee kanten. In bijlage 1 wordt een overzicht gegeven van de door Alterra benoemde motiefgroepen. Daarbij wordt ook aangegeven welke voorzieningen bij zo'n motiefgroep passen. Hier volgt een samenvatting.

Liefhebbers van wildernis kunnen worden geschaard onder de motiefgroep die volledig opgaat in de planten- en dierenwereld. De gebieden worden gekenmerkt door rust,

Vogelaars

stilte en vergezichten waar bijzondere dingen te beleven zijn. Dit kan te voet of op de fiets. Ook excursies zijn welkom. Voorzieningen bestaan uit kijkschermen, uitzichtpunten en informatievoorziening. Een bijzondere categorie is de vogelaar. Ze zijn tevreden zolang er bijzondere vogels te zien zijn en er plekken zijn om (veilig) te kijken. Vaak wordt een tour door Zeeland gemaakt met de "hotspots", tot busreizen aan toe. Economisch gezien is het een interessante

groep om te ontvangen. Vogelaars vragen vooral om goede uitzichtpunten op vogelrijke locaties. Voor een deel ook met nabij gelegen parkeervoorzieningen.

Geïnteresseerde recreanten zijn nieuwsgierig naar natuur, het verhaal van het landschap en de cultuurhistorie. Ze hebben daarbij graag een bankje, informatie(panelen) en vogelobservatiehutten om goed geïnformeerd van de natuur te genieten. Anderen willen zich laten informeren in excursieverband. Of slenteren door een bezoekerscentrum, waarbij ook nog een winkel is met allerlei spullen die gerelateerd zijn aan het specifieke natuurgebied of het Zeeuwse landschap in het algemeen. In tegenstelling tot de vogelaars willen deze recreanten juist de gebieden in.

Uitdagingzoekers willen fietsen, skaten of hardlopen en daarbij langere afstanden afleggen, waarbij het landschap een decor met frisse lucht is: het landschap als zuurstofbron. Het gaat vooral om de fysieke inspanning, een recreatieve fietser behoort dus niet tot deze motiefgroep. Terreinen die hardlopend of fietsend bereikbaar zijn vanaf de woonomgeving kunnen deze functie vervullen. Anders start deze groep veelal op een parkeerplaats.

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Even er tussen uit recreanten gaan erop uit om even bij te komen van de dagelijkse besommeringen. Dat kan te fiets, te voet of zelfs te paard. Als de winters het toestaan op de schaats! Daarbij gaat het om (kleinschalige) afwisseling waarbij een fraaie, groene omgeving wordt afgewisseld met bijvoor-

beeld cultuurhistorische plekken en horecavoorzieningen. Tochten kunnen beperkt zijn tot een ommetje door een natuurgebied, maar natuurgebieden kunnen ook de groene variatie zijn in een dagtocht.

Gezelligheidszoekers gaan genoeglijk op pad

met vrienden of familie. Gezelligheidszoekers komen graag in gebieden die makkelijk bereikbaar zijn en waar horeca of een andere attractie aanwezig is. Ze lopen graag over halfverharde paden langs gemarkeerde routes. Natuur fungeert doorgaans als decor. Dit zijn vaak "aangeharkte" gebieden met een

parkachtige setting: bomen, laanstructuren, fraaie bloemrijke heesters, stinzenflora, zoals bijvoorbeeld een landgoed. De activiteiten duren niet heel lang en zijn niet te inspannend. De aanwezigheid van voorzieningen is belangrijk.

Mensen met een functiebeperking maken

Geïnteresseerden

Foto: Provincie Zeeland

Uitdagingszoekers

Foto: Provincie Zeeland

Natuurlijk genieten in Zeeland!

deel uit van al deze motiefgroepen. Uitgegaan wordt vooral van mensen die slecht ter been zijn en/of afhankelijk van een rolstoel. Mensen met een visuele handicap zullen over het algemeen onder begeleiding een gebied bezoeken. Materiaal waar je eventueel aan zou kunnen denken

is dan bijvoorbeeld een informatievoorziening in braille. Bij voorkeur zijn er meerdere voorzieningen in of grenzend aan het gebied zodat er keuze is in het aanbod. Het is vooral van belang rekening te houden met de uitgangspunten: Bereikbaarheid, Toegankelijkheid, Bruikbaarheid en Vind-

baarheid. Iemand in een rolstoel kan een natuurgebied bereiken op voorwaarde dat er een invalidenparkeerplaats is. Eenmaal aangekomen moet het voorzieningengehalte zodanig zijn dat het natuurgebied toegankelijk is voor een rolstoelgebruiker en ook gebruikt kan worden. Tot slot is het ook erg

belangrijk dat gebieden met de juiste voorzieningen vindbaar zijn. Het is bijzonder wenselijk dat digitaal en/of op een handzame kaart op eenduidige wijze locatie, mogelijkheden en voorzieningen inzichtelijk worden gemaakt. Dat geldt eigenlijk voor iedereen!

Even er tussen uit recreanten

Foto: Provincie Zeeland

Gezelligheidszoekers

Foto: Provincie Zeeland

3.2 Gebruik van de terreinen

De kernvraag is of de eerder genoemde gebruikersgroepen uit de voeten kunnen met de recreietypen binnen de verschillende natuurterreinen. In tabel 2 wordt een eerste conclusie getrokken over de relatie tussen typen natuurwaarden en het recreatietype. De plussen en minnen zijn indicatief. Bijvoorbeeld schorren en slikken zijn afgesloten, maar kunnen beleefd worden. Ze zijn dus ontoegankelijk, maar wel beleefbaar. Dit verschilt per gebied. In overleg met de terreinbeheerders is gekeken naar natuurtype en mate van toegankelijkheid.

Slikken en schorren

Foto: Jos de Witte

De toegankelijkheid is vertaald naar recreatietypen. In grote lijnen is tabel 2 daarvan een afspiegeling. Ook aardig om te vermelden is dat er nauwelijks categorieën zijn die echt afgesloten en onbeleefbaar zijn.

Uit tabel 2 blijkt dat de echte vogelgebieden zich vooral lenen voor een hoge beleefbaarheid (slikken en schorren, inlagen en poelgebieden). De krekens en de duinen kennen meer structuur in het landschap. Deze gebieden lenen zich goed voor recreatief gebruik, maar zonering van de kwetsbare delen van de natuurgebieden is noodzakelijk. Dijken

lenen zich uitstekend voor recreatief gebruik, maar is de beperkende factor het versnipperde eigendom en/of pacht. Bossen en landgoederen zijn ook een uitstekende categorie voor recreatief gebruik. Op zich zijn er weinig tot geen beperkingen, behalve dan de openstelling die afhankelijk is van de particuliere wensen.

Ook kan er een indicatie gegeven worden van de relatie tussen gebruikers en natuurtypen. Uit tabel 3 blijkt dat er voor iedere motiefgroep wel een type natuurgebied is waar hij of zij kan recreëren. Ook hier is de score weer indicatief. Ter verduidelijking: liefhebbers van “ongerepte natuur” kunnen zich goed vermaken bij de vergezichten en uitzichtpunten langs schorren en slikken en inlagen e.d. In het bijzonder de vogelaars. Deze groep heeft weinig te zoeken in bossen, landgoederen en monumenten. Het is er te druk en de bijzondere waarnemingen zijn te schaars voor deze mensen.

Geïnteresseerde recreanten kunnen bijna overal wel terecht. De sportieve recreant zoekt het vooral op de dijken, in de duinen en bossen en landgoederen. Vaak dicht bij huis of vanuit een goede parkeervoorziening. Er zijn goede mogelijkheden om te fietsen, soms te mountainbiken, hardlopen of te skaten. De mensen die er even tussen

uit willen zullen doorgaans naar de duinen en de bossen gaan, maar een fietstochtje over een dijk of langs een kreek is zeker niet uitgesloten. Tot slot concentreert de gezelligheidszoeker zich in de duinen en de bossen, gebieden die makkelijk te bereiken zijn en waar horeca nabij is.

De relatie tussen motiefgroepen en terreinen is natuurlijk niet zwart-wit maar het geeft aan welke voorzieningen wenselijk zijn in een terrein gezien vanuit de gast, de recreant. Omgekeerd kunnen voorzieningen ook sturend werken om groepen recreanten te geleiden. Voorzieningen in een kwetsbaar gebied trekken ook gezelligheidszoekers. Denk aan de Zuidkaap langs de zuidkust van Schouwen. Het is van belang dat dergelijke voorzieningen goed bereikbaar zijn, zonder de natuurwaarden te verstoren. Er is tevens horeca in de buurt. Een breed publiek kan op deze manier worden opgevangen.

Gevarieerde gemarkeerde wandelroutes door een duingebied nodigt mensen uit en zorgt voor een zonering in het terrein. Het zal duidelijk zijn dat niet alles overal kan, maar dat motiefgroepen een indicatie zijn voor de realisatie van voorzieningen (er is voor ieder wat wils), rekening houdend met kosten en kwetsbaarheid van de natuurwaarden.

Recreatietypen	0-Afgesloten natuurtherrein	1-Opengesteld, inrichtingsniveau beperkt	2-Opengesteld, inrichtingsniveau basis	3-Opengesteld, inrichtingsniveau plus
Natuurtypen				
Slikken en schorren	+/-	+/-	-	--
Inlagen en karrevelden en binnendijs brakwater moeras	+/-	++	+/-	-
Poelgebieden	-	++	+/-	--
Welen en kreken	+/-	++	+	+/-
Dijken	+/-	+	++	++
Duinen	+/-	+	+++	++
Bossen en landgoederen	+	+	+++	+++
Cultuurhistorische objecten en andere monumenten	+/-	++	++	+/-

Tabel 2 Verband tussen natuurtypen en mate van toegankelijkheid

Motiefgroepen	Liefhebbers van wildernis	Geïnteresseerde recreanten	Uitdagingzoekers	Er even tussen uit recreant	Gezelligheidszoekers
Natuurtypen					
Slikken en schorren	+++	++	+/-	+/-	---
Inlagen en karrevelden en binnendijs brakwater moeras	+++	++	+/-	+/-	---
Poelgebieden	+++	++	+/-	+/-	--
Welen en kreken	++	++	+/-	+/-	--
Dijken	-	+	+++	++	
Duinen	++	+++	+++	+++	+++
Bossen en landgoederen	--	++	+++	+++	++
Cultuurhistorische objecten en andere monumenten	--	++	--	+++	++

Tabel 3 Verband tussen natuurtypen en motiefgroepen

Hoofdstuk 4

Toegankelijkheid van de Zeeuwse natuur voor mensen met een functiebeperking

In juni 2003 verscheen een rapport van Stichting het Klaverblad over de toegankelijkheid van natuurgebieden in Zeeland. Het rapport met de titel "Natuurlijk Toegankelijk" bevat een onderzoek naar de toegankelijkheid van een dertigtal natuurgebieden van zowel Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten als het Zeeuwse Landschap. Met toegankelijkheid wordt hier bedoeld toegankelijk voor mensen met een functiebeperking. Uit dit onderzoek bleek dat er weinig tot geen goed toegankelijke natuurgebieden waren in Zeeland voor mensen met een functiebeperking.

In het collegeprogramma "Nieuwe Verbindingen" van Gedeputeerde Staten zijn ambities verwoord met betrekking tot de toegankelijkheid van natuurgebieden in Zeeland. Extra aandacht wordt daarbij gevraagd voor mensen met een functiebeperking. Een van de sociale doelstellingen van de Provincie is dat alle Zeeuwen volwaardig deel kunnen nemen aan de samenleving. Voor mensen met een functiebeperking betekent dit dat zij zoveel mogelijk gebruik moeten kunnen maken van bestaande (openbare) voorzieningen.

Het totaalconcept voor de toegankelijkheid van natuurgebieden gaat ervan uit, dat voor alle beschreven doelgroepen iets te vinden moet zijn in en rond natuurgebieden. Dit betekent niet dat het voorzieningengehalte voor alle natuurgebieden gelijk is. Als het gaat om de bereikbaarheid en toegankelijkheid en bruikbaarheid van de natuurgebieden voor mensen met een functiebeperking verdient het de voorkeur breder te kijken naar de voorzieningen dan alleen die in het natuurgebied zelf. Van belang is een goede spreiding in de regio.

Er wordt gestreefd naar bijvoorbeeld een combinatie van zaken als de nabijheid van een woonkern, de aanwezigheid van openbaar vervoer, een parkeerplaats, een museale voorziening en horeca. Zoveel mogelijk wordt hierbij uitgegaan voor integraal toegankelijke gebieden, dus geen aparte paden en voorzieningen voor mensen met een functiebeperking. Dit vraagt om aanpassingen in de voorzieningen.

Het is niet zo dat alle natuurgebieden op dezelfde wijze en met dezelfde intentie toegankelijk gemaakt moeten worden voor mensen met een functiebeperking. Uitgangspunt is dat terreinen zoveel mogelijk toegankelijk zijn voor alle gebruikers, echter:

Aanpassingen zijn vaak kostbaar. De beschikbare middelen zijn beperkt. Er moeten dus keuzes worden gemaakt.

- In dit hoofdstuk is de aandacht gericht op mensen met een beperking. Wanneer ingezoomd wordt op deze groep, gaat het om een breed scala aan mogelijke beperkingen. Bij het vormgeven aan toegankelijkheid moet rekening worden gehouden met de soort beperkingen. Eerder is al

vermeld dat in het kader van toegankelijkheid vooral wordt gedacht aan mensen die slecht ter been zijn en rolstoelgebruikers. In bijzondere situaties kan ook worden gedacht aan slechtzienden.

- Bepaalde natuurgebieden lenen zich beter voor aanpassingen gericht op toegankelijkheid dan andere gebieden. Dit hangt samen met het soort natuur en de mate waarin een natuurgebied toegankelijk is in algemene zin.

Integraal toegankelijke gebieden

Foto: Staatsbosbeheer

Natuurlijk genieten in Zeeland!

- In het verleden zijn in Zeeland aanpassingen gedaan om de toegankelijkheid van een natuurgebied voor mensen met een beperking te vergroten. Vervolgens werd er weinig gebruik van gemaakt. Hieruit is de les getrokken dat bij het maken van keuzes rekening moet worden gehouden met de werkelijke vraag naar de toegankelijkheid van natuurgebieden bij deze doelgroep. Ook moet voldoende aandacht worden geschonken aan informatievoorziening.

Het rapport "Natuurlijk Toegankelijk" is aanleiding geweest om met een project te starten om een natuurgebied in Zeeland toegankelijk te maken voor mensen met een functiebeperking. Dit is de "Manteling" in Oostkapelle geworden. In 2005 heeft de Provincie een bedrag van € 60.000 ter beschikking gesteld aan Staatsbosbeheer om op basis van een advies van Het Klaverblad de toegankelijkheid van de "Manteling" te verbeteren. Met dit bedrag is de toegangsweg naar het museum Terra Maris en een wandelroute verhard, de informatievoorziening is aangepast, er zijn brugleuningen geplaatst en vier picknicktafels.

De drie beheerders van natuurgebieden in Zeeland hebben daarnaast in de loop der jaren ook verschillende aanpassingen ge-

daan waarbij rekening is gehouden met de toegankelijkheid voor mensen met een functiebeperking. Dit is echter veelal op ad hoc basis gebeurd. Voor het opstellen van deze nota is gekeken naar de meest essentiële voorzieningen voor mensen met een functiebeperking in de belangrijkste natuurgebieden van Zeeland.

Wat daarbij opvalt is:

- Hoewel er de afgelopen jaren het nodige is gedaan om de toegankelijkheid voor mensen met een functiebeperking te verbeteren, zijn over het geheel genomen nog veel plaatsen maar beperkt of niet toegankelijk en/of bruikbaar. Er zal in de komende jaren op een planmatige wijze geïnvesteerd moeten worden om de toegankelijkheid voor mensen met een beperking te verbeteren. Dit biedt ook kansen op een groeiende markt voor het zorgtoerisme.
- Veel voorzieningen staan op zichzelf en zijn beperkt tot de grenzen van het natuurgebied. Het is beter om projecten met betrekking tot toegankelijkheid in een breder spectrum te realiseren. Wanneer naast het natuurgebied ook voorzieningen rondom worden aangepast is er een win-win situatie. Denk daarbij ook aan openbaar vervoer en het ontsluiten van informatie.

K.J.Projects heeft een kort onderzoek uitgevoerd naar de meest essentiële voorzieningen voor mensen met een functiebeperking. De vragen zijn in samenspraak met Klaverblad Zeeland opgesteld.

Van de ongeveer 350 benaderde personen hebben 91 mensen deelgenomen, waarvan 10 buiten Zeeland. In de enquête zijn vragen gesteld over de beperking van mensen, waar ze wonen, op welke manier ze de toegankelijkheid van natuurgebieden nu beleven, op welke manier ze gebruik zouden willen maken van natuurgebieden en op grond waarvan men keuzes maakt. Verder is gevraagd om aan de hand van daarover beschikbare gegevens in kaart te brengen waar mensen met een bepaalde beperking wonen en recreëren. Ongeveer 90% van de ondervraagden geeft aan natuurgebieden in Zeeland te bezoeken of te willen bezoeken. Daarbij is duidelijke informatie over de specifieke toegankelijkheid en voorzieningen van de gebieden erg belangrijk. Het merendeel van de ondervraagden maakt gebruik van een rollend hulpmiddel en vraagt om verharde paden. Het onderzoek geeft geen duidelijk antwoord op de vraag of mensen ook meer naar natuurgebieden gaan als de aanpassingen zijn verricht. De adviezen uit de enquête zullen worden meegenomen in de uitwerking van de projecten.

Bij het opstellen van deze nota is met de natuurbeheerders gesproken over het betrekken van de doelgroep bij het plannen van en het realiseren van voorzieningen. Gezamenlijk is er geconcludeerd dat voor het uitwerken van plannen met betrekking tot het realiseren van extra voorzieningen een inventarisatie wenselijk is om inzicht te krijgen waar mensen met een beperking wonen en recreëren en welke behoefte er is bij mensen met een beperking van buiten

Zeeland die hier komen recreëren. Voor het opstellen van deze nota was daar nog onvoldoende informatie over beschikbaar. Om aan de slag te gaan met het actieprogramma is ervoor gekozen om ten behoeve van deze nota te volstaan met een snelle, korte analyse. In het uitvoeringsprogramma wordt verder opgenomen dat de uitwerking van de projecten in samenspraak met de doelgroep zal plaatsvinden.

Hoofdstuk 5

Digitale toegankelijkheid

In de voorgaande hoofdstukken is gesproken over de fysieke toegankelijkheid en beleving van natuurgebieden. In dit hoofdstuk worden de mogelijkheden van digitale toegankelijkheid van de terreinen verkend.

5.1 Doel digitale toegankelijkheid

Natuur kan op verschillende manieren worden beleefd. De meest voor de hand liggende manier is om fysiek een natuurgebied in te gaan. Daarnaast kan een natuurgebied via een "kijkscherm" of een uitkijktoren worden bekeken. Aanvullend is het ook mogelijk om via een digitale weg de natuur te beleven, bijvoorbeeld door een webcam. Kwetsbare of fysiek onbereikbare natuurgebieden kunnen met behulp van digitale middelen ook voor een breed publiek beleefbaar gemaakt worden.

Voor mensen met een functiebeperking kunnen digitale voorzieningen een extra dimensie betekenen om natuur te beleven. Daarnaast kan het een eerste kennismaking zijn met de Zeeuwse natuur, wat aanleiding kan geven tot een echt bezoek. Ook toeristen en jongeren kunnen via digitale middelen worden uitgenodigd de Zeeuwse natuur te ontdekken.

Met digitale toegankelijkheid van natuur worden de volgende doelen nagestreefd:

- Natuurgebieden die fysiek ontoegankelijk zijn worden met behulp van digitale middelen ontsloten.
- Op attractieve wijze wordt met digitale middelen informatie verstrekt over natuurgebieden.
- Voor mensen met een functiebeperking ontstaat een groter bereik aan beleefbare natuur.
- Zeeuwse natuurgebieden worden op digitale wijze aantrekkelijk gepresenteerd, zodat inwoners (waaronder jongeren) en toeristen, uitgenodigd worden de gebieden te verkennen.

5.2 Uitvoering van digitale toegankelijkheid

De doelen kunnen als volgt vorm krijgen:

- De natuurterreinen met recreatietype 0 en 1 (zie tabel 1) komen vooral in aanmerking voor digitale ontsluiting. Om kwetsbare en onbereikbare natuurgebieden digitaal beleefbaar te maken moet zowel beeld als geluid worden overgebracht. Voorbeelden hiervan zijn het plaatsen van een webcam of het maken van een digitale wandeling vanachter de computer door een gebied waarbij een route via een luchtfoto of plattegrond

kan worden gevolgd. Op de plattegrond kunnen op diverse punten panoramafoto's worden geopend.

- Mensen zijn al in een natuurgebied, maar beleven dit op een andere manier door middel van digitale middelen. In aanvulling op of in plaats van het informatiebord kan vooraf een mp3-route worden gedownload of informatie via GSM ter plekke. In het natuurgebied wordt de bezoeker begeleid door een digitale gids en wordt attent gemaakt op mogelijke natuurlijke, cultuurhistorische of landschappelijke kenmerken tijdens de tocht.
- Voor mensen met een functiebeperking wordt de natuur beter bereikbaar vanachter de computer. Nadere aandacht verdient de informatieverstrekking over de toegankelijkheid van natuur aan mensen met een functiebeperking. Voor hen is het van belang te weten waar ze precies terecht kunnen en welke faciliteiten ze tot hun beschikking hebben. Hiervoor zou bijvoorbeeld één overzicht voor heel Zeeland op internet beschikbaar moeten zijn.

Een eerste kennismaking met de natuur kan kort en bondig zijn. Een voorbeeld hiervan is de informatiezuil langs de A58 bij

parkeerterrein 't Scheldt. Per regio wordt een aantal natuurgebieden gepresenteerd met daarbij de gegevens van het gebied en de mogelijkheid een route te printen om het gebied te kunnen bereiken.

Informatiezuil bij 't Scheldt Foto: Provincie Zeeland

Hoofdstuk 6

Verkenning uitbreidingsmogelijkheden van openstelling

6.1 Verkenning algemeen

Voor het vergroten van de toegankelijkheid van bestaande natuurgebieden is het vertrekpunt de kwetsbaarheid van natuur (§2.1), de wensen van de motiefgroepen (§3.1) en de huidige mogelijkheden om van de terreinen te kunnen genieten (§3.2). Op basis van dit overzicht wordt gestreefd naar een vergroting van de toegankelijkheid "door een categorie op te waarderen" tot een hogere categorie (bijvoorbeeld van "basis" naar "plus").

Dit moet wel in overeenstemming zijn met de natuurwaarden. Ook kan de toegankelijkheid worden vergroot door extra voorzieningen te realiseren binnen dezelfde categorie. Op basis hiervan kan een uitvoeringsprogramma worden gedefinieerd.

Uitgangspunten voor het recreatieve gebruik van natuurgebieden zijn als volgt:

- Zeeland kent veel open, waterrijke, vogelrijke gebieden. Deze moeten goed beleefbaar worden gemaakt.
- De besloten natuurgebieden lenen zich veel beter voor optimale inrichting voor de recreatie.

Integrale picknickbank, ook bruikbaar voor rolstoelers

Foto: Jos de Witte

- Ieder eiland of regio moet op termijn zijn eigen gebied hebben waar "iedereen" in het weekend kan uitwaaien (zie §6.3).

Voor het beleefbaar maken van een gebied kunnen vogelkijkhutten, uitkijktorens of kijkschermen worden geplaatst. Soms is het

denkbaar om een insteekje te realiseren. Voor de fysieke ontsluiting kan gedacht worden aan (uitbreiding van) wandel- fiets- en/of

Natuurlijk genieten in Zeeland!

ruiterpaden. Voordat dergelijke voorzieningen worden gerealiseerd is het belangrijk op voorhand te bedenken of aansluitend op het gebied parkeervoorzieningen kunnen worden ingepast of fietsenstallingen wenselijk zijn. In plaats van of aanvullend op informatiepanelen kan gezocht worden naar moderne vormen van informatievoorziening. Denk aan het ontvangen van informatie via een SMS of een informatienummer bellen waar de recreant het verhaal over de locatie ontvangt. Ook verblijfsvoorzieningen kunnen een gebied opwaarderen, zoals bankjes, vissteigers, (functionele) kunstuitingen e.d.

In gebieden die bereikbaar en toegankelijk zijn voor mensen met een functiebeperking wordt gestreefd naar de toepassing van meubilair waar zowel de “doorsnee recreant” als mensen met een functiebeperking gebruik van kunnen maken. Denk aan bijvoorbeeld een picknickbank waar je aan kunt zitten en tevens een rolstoel aan kunt schuiven (zie afbeelding pag. 29).

6.2 Formule voor mensen met een functiebeperking

Voor de verdere aanpak wordt voorgesteld om:

- op basis van de inventarisatie van de aanwezige voorzieningen, de rapportage

door Stichting Klaverblad “natuurlijk toegankelijk” en de analyse naar de behoefte bij de doelgroep voor recreatie in natuurgebieden

- door zogenaamde “snelle resultaten” met relatief weinig middelen de toegankelijkheid in een groot aantal natuurgebieden te verbeteren.
- gebieden te benoemen waar provincie en natuurbeheerders gezamenlijk in zullen investeren om deze gebieden beter en op integrale wijze toegankelijk te maken voor mensen met een beperking. Betrokkenen in de omgeving van deze gebieden worden uitgedaagd om hierin te participeren.

- een checklist te ontwikkelen waarmee bij de herstructurering van bestaande natuurgebieden of de ontwikkeling van nieuwe natuurgebieden op een systematische wijze rekening kan worden gehouden met de toegankelijkheid voor mensen met een functiebeperking. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen een fase van planning en een fase van uitvoering. De checklist is een hulpinstrument. Voor de verdere inrichting kan Stichting Klaverblad adviseren en gebruik gemaakt worden van bestaande regelgeving en handboeken.

- de ontsluiting van informatie voor de doelgroep zoveel mogelijk te standaardiseren en centraal aan te bieden. Zo heeft Natuurmonumenten bijvoorbeeld drie laadpunten in Zeeland voor scootmobiel. Deze zijn onder de gebruikers waarschijnlijk niet of nauwelijks bekend. Juist voor deze gebruikers is de vindbaarheid van voorzieningen heel erg belangrijk om erop uit te gaan. In overleg met Promotie Zeeland Delta en Stichting Klaverblad zullen hierover afspraken gemaakt worden. Eventueel kan worden aangesloten bij een bestaand project waarin de provincie investeert en waar deze partijen samenwerken.
- als uitgangspunt te hanteren dat nieuwe voorzieningen waar mogelijk voor alle “soorten” gebruikers geschikt moeten zijn, functiebeperking of niet.

6.3 Zeeuwse Toppers

De grondhouding van de terreinbeheerders is dat het publiek welkom is in de Zeeuwse natuurgebieden. Vanuit kosten oogpunt is het onmogelijk om overal voorzieningen te treffen. Bovendien is het voor de natuurwaarden belangrijk dat bepaalde gebieden ook rustig blijven. Om het voor iedereen mogelijk te maken om de natuur dichtbij huis te beleven wordt gestreefd om op ieder

eiland of in iedere regio een natuurgebied van formaat optimaal in te richten om uit te waaien, bijzondere soorten te spotten, te sporten of te socialiseren. HET gebied waar je in het weekend naar toe gaat, de zogenoemde Topper. Extra inspanningen worden gepleegd voor mensen met een functiebeperking. Het gebied heeft een minimale maat van 250 ha en is toegankelijk door de aanwezigheid van (on)verharde infrastructuur. Meubilair en (informatieve) voorzieningen zijn aanwezig. Bij voorkeur zijn er in de directe nabijheid andere voorzieningen of attracties. Aanwezigheid van horeca nabij een parkeervoorziening is een vereiste. Verder kun je denken aan bijvoorbeeld een museum, picknickweides, sportvoorzieningen, bewegwijzering, uitkijkposten, bezoekerscentrum, vissteigers, e.d. Soms is er sprake van een meer bescheiden variant: de regionale topper (rt). Tabel 4 geeft een overzicht. In de uitwerking van de nota zullen de Toppers en regionale toppers onder de loep worden genomen. De huidige wensen zijn opgenomen in het overzicht van projectwensen in Bijlage 4. De ambities zijn hoog. De mogelijkheden voor uitvoering zijn afhankelijk van beschikbaar budget. Regionale spreiding is van belang. Gemeenten zullen worden uitgenodigd om te participeren.

Foto: Jos de Witte

Foto: Provincie Zeeland

Foto: Provincie Zeeland

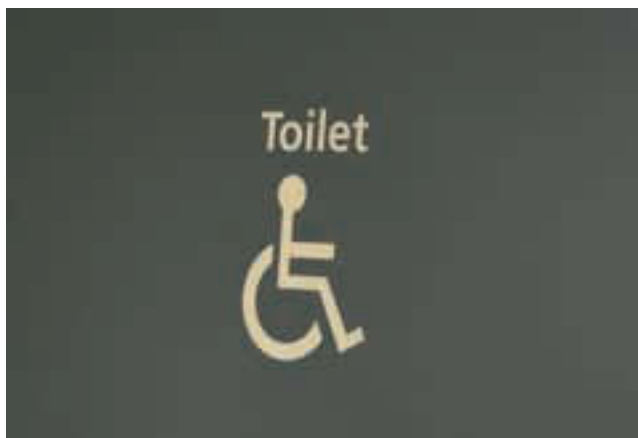

Foto: Provincie Zeeland

Foto: Het Zeeuws Landschap

Foto: Provincie Zeeland

Ingrediënten van een Topper

Hoofdstuk 6

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Regio/Locatie	Topper	Regionale topper
Grevelingen	Brouwersdam ^[5] Grevelingendam	
Oosterschelde	Neeltje Jans	
Schouwen-Duiveland	Boswachterij Haamstede Zuidkust Schouwen: Prunje, Schelphoek, Zierikzee	Krekengebied Ouwerkerk Zuidkust Schouwen: Koudekerksche inlaag
Noord-Beveland		Schotsman
Walcheren	Manteling/Oranjezon Zuidkust Walcheren	Veerse bos Rammekenshoek Ter Hooge
Zuid-Beveland	Heggengebied/Zwaakse Weel Oranjeplaat/ de Piet	Poelbos Ellewoutsdijk
Tholen/St. Philipsland	Rammegors/Slikken van de Heen	Pluimpot
West Zeeuws-Vlaanderen	't Zwin/ Kust West Zeeuws-Vlaanderen	Wallen Aardenburg en Sluis
Midden Zeeuws-Vlaanderen	Braakman	
Oost Zeeuws-Vlaanderen	Sint Janssteen/Clinge	Saeftinge Smitsschorre

Tabel 4 Overzicht van Toppers en regionale toppers in Zeeland

[5] Zowel de Brouwersdam als de Grevelingendam is in beheer bij Rijkswaterstaat

Hoofdstuk 7

Resultaten en opgave

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de huidige toegankelijkheid van natuurgebieden en welke uitbreiding er te verwachten zijn. In Bijlage 2 is inzichtelijk gemaakt hoe het zit met de beleefbaarheid en toegankelijkheid van de Zeeuwse natuurgebieden per regio en per gebied. Een samenvatting hiervan is in paragraaf 2.3 te lezen. In Bijlagen 3A, 3B en 3C zijn de gebieden op kaart weergegeven. Bijlage 4 geeft een overzicht van de concrete projecten die zijn uitgevoerd en welke projecten mogelijk op de rol staan. De "oude" projecten van circa de laatste 10 jaar zijn hier beschreven en een wenslijst van projecten die in de nabije toekomst kunnen worden uitgevoerd (2009-2013). De resultaten van de afgelopen 2 jaar zijn in tabel 5 genoemd.

7.1 Resultaten 2007-2008

Het huidige college streeft naar een verbetering van de beleefbaarheid en toegankelijkheid van de natuurgebieden. Concreet heeft dit geleid tot het voornemen om jaarlijks drie bestaande natuurgebieden beleefbaar of toegankelijk te maken en drie nieuwe natuurgebieden te ontsluiten voor één van de motiefgroepen. In deze periode zijn (met aanloop naar 2009) 13 bestaande

Regio	Terrein	Project
Schouwen-Duiveland	Kop van Schouwen: boswachterij Zuidkust Schouwen-Duiveland	(B) Opening ATB route (2009) + rolstoeltoilet (N) Aanleg Kaap met scheepsbaken midden op eiland, realisatie Vogelboulevard met keerlus. Realisatie Vogeluitkijkpunt langs Slikweg en aanleg wandelpad langs Bootsweg
	Kreken Ouwerkerk	(B) Watersnood museum is opgeknapt en uitgebreid. Wandelbos is gerealiseerd.
Tholen	Schakerloopolder	(N) Er is een informatiepaneel en uitzichtpunt. Op de dijk gerealiseerd
	Scherpenissepolder	(N) Er zijn (2009) drie observatiepunten gerealiseerd. Het zal mogelijk zijn om in het gebied naar een observatiepunt te lopen. Het terrein kent een ommetje van ca 2 km dat gedurende 3 tot 4 maanden per jaar is geopend (buiten broedseizoen en wintervogelopvang).
Oosterschelde	Neeltje Jans	(B) Onlangs is er een bezoekerscentrum geopend. Hierin kan de bezoeker zijn/haar weg vinden langs de Oosterschelde. Aansluitend aan het bezoekerscentrum ligt een natuur-educatief pad, het "parelpad".
Walcheren	Westkapelleveen	(N) In 2008 zijn wandel- en ruitersporen gerealiseerd. Verder een fraai vormgegeven kijkscherm, toegankelijk voor rolstoelgebruikers. Tevens parkeerplaats aanwezig.
	Brigdamme Oude Veerseweg/Jaagpad	(B) Picknickset (B) Picknickset, informatiepaneel. Restauratie heules
Zuid-Beveland	Rammekenshoek (+ fort)	(B) Er is een parkeerplaats gerealiseerd en de wandelpaden zijn uitgebreid.
	Sloebos	(B) Uitbreiding padenstelsel

Tabel 5 Gerealiseerde projecten 2007/2008

Natuurlijk genieten in Zeeland!

Regio <i>(vervolg tabel 5)</i>	Terrein	Project
Zuid-Beveland	Inlaag 2005	(N) Reconstructie prehistorische bewoningsrelicten Op de dijk staat een optiek en een infopaneel.
	Fort Ellewoutsdijk	(N) Fort is dagelijks toegankelijk van 10.00 tot 17.00 uur. Tevens onderdeel van Wandelnetwerk Sporen in de Zak. Er lopen nu 2 exposities.
	Jachtsebos (Abbekindersebos) Batsche Schor	(N) Padenstelsel en parkeervoorziening. (N) Voetpad naar kijkscherm. Verder kan overal worden gestruind.
	Hogerwaardpolder	(N) Kunstzinnig uitzichtpunt
West Zeeuws-Vlaanderen	Strijdersgatpolder Aardenburgse Havenpolder	(B) Onlangs is een fietspad door het bos aangelegd. (N) De Olieschans is hersteld. Het terrein is vrij toegankelijk en voorzien van wandelpad. Bankjes zijn aanwezig. Er is een parkeervoorziening en een fietsenstalling. (N) In het noordelijk deel van de havenpolder is een ommetje gerealiseerd "Ommetje Draaibrug". Deze onderdelen worden onderdeel van het toekomstige Wandelnetwerk West Zeeuws-Vlaanderen.
	Wallen Aardenburg St. Kruiskreek	(B) Onlangs is een wandelpad aangelegd. (N) Onlangs is een observatiescherm langs de kreek geplaatst. Wandelpad (in/uit of langs de kreek?)
	Blikken	(B) Er is onlangs een parkeerplaats aangelegd en een vogeluitkijkhut.
	Baarzandse Kreek Plaskreek	(B) Er is een platform/steiger over de kreek gemaakt (N) Er is een vissteiger aangelegd en een uitzichtplatform met bankjes.
	St. Pieterspolder	(N) Er is een wandelpad aangelegd.
Oost Zeeuws-Vlaanderen	Margarethapolder	(N) Recent is een vogeltelpost gerealiseerd. Verder historie in beeld gebracht door herstel kanon op affuit.
	<i>Kreken</i> : Canisvliet Zwartenhoeksekreek/Zeesluis (Groene knoop) Vogel zuid	(B) Onlangs is een natuurkampeerplaats gerealiseerd. (B) De Zeesluis (cultuurhistorisch object) is recent gereconstrueerd. (N) Er is een uitzichtpunt met bankje geplaatst.

natuurgebieden opgewaardeerd met voorzieningen en 16 nieuwe natuurgebieden. De voorzieningen variëren van het plaatsen van informatiepanelen, uitzichtpunten, picknick bankjes, het realiseren van parkeervoorzieningen tot het uitbreiden van een museum, het oprichten van een bezoekerscentrum, de aanleg van (thematische) wandel-, fiets- en ruiterspaden. Waar mogelijk worden natuurgebieden met een wandelpad aangesloten op het Wandelnetwerk Zeeland en ook zo fietspaden op het fietsknooppunten-netwerk. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de resultaten van de afgelopen periode.

Foto: Staatsbosbeheer

Foto: Provincie Zeeland

Foto: Provincie Zeeland

Foto: Het Zeeuws Landschap

Foto: Staatsbosbeheer

Foto: Provincie Zeeland

Uiteenlopende voorbeelden van voorzieningen

7.2 Opgave 2009-2013

Hoe verder? De koers om de beleving en toegankelijkheid van tenminste 3 bestaande natuurgebieden en 3 nieuwe gebieden te optimaliseren wordt voortgezet, maar bij voorkeur meer! Er zullen keuzen moeten worden gemaakt uit de boven genoemde groslijst, waarbij prioriteit wordt gegeven aan de uitwerking en uitvoering van de Toppers, waarbij in elk geval de bereikbaarheid, bruikbaarheid en toegankelijkheid en vindbaarheid voor mensen met een functiebeperking een vereiste is. In het verlengde van deze nota wordt jaarlijks een uitvoeringsprogramma opgesteld in de werkgroep Toegankelijkheid Natuurgebieden. De lijst van natuurgebieden in Zeeland wordt jaarlijks geactualiseerd.

Leden van de werkgroep bestaan uit de terreinbeheerders, Stichting het Klaverblad, en provincie Zeeland, waarbij ook de samenwerking met het VVV en de Federatie Particulier Grondbezit wordt gezocht. In Bijlage 5 wordt de samenstelling van de werkgroep vermeld.

Achtereenvolgens worden per regio enkele voorbeelden van grotere aansprekende projecten geschetst. Langs de Zuidkust van Schouwen wordt een recreatiebestek uitgewerkt, waarna het gebied voor zowel vogelaars als wandelaars en fietsers goed benut kan worden. Bij Schelphoek komt een ont-

haalplek. Zonering van de voorzieningen maakt dat de verschillende motiefgroepen elkaar niet in de weg zitten. Op Tholen wordt gedacht aan het opwaarderen van de Pluimpot, zodat het regionaal voorziet in een recreatieve behoefte. Op Noord-Beveland bestaat het idee van een natuurspeelplaats bij de Paardenkuub. Op Walcheren wordt de relatie tussen Terra Maris en de Manteling (met Oranjezon) nog meer aangehaald. In Terra Maris wordt het verhaal verteld dat in de nabije omgeving kan worden beleefd. Het museum zelf draagt ook bij aan de beleving. De tuin wordt uitgebreid met een mottekasteel. In Oranjezon komt een uitkijktoren. Verder zal gewerkt worden aan betere geleiding van gasten naar het strand en de recreatieve infrastructuur, waarbij voorzieningen als rolstoelpaden en fietsparkeerplaatsen denkbaar zijn. Op Zuid-Beveland bestaan flinke ambities in en om het Zwaakse Weelgebied.

Er wordt samenwerking gezocht met Vlindertuin en Stoomtrein als het gaat om toegankelijkheid en parkeervoorzieningen. Verder wordt gewerkt aan de opschaling van de toegankelijkheid. Denk aan bruggen, wandelpaden, een infocentrum e.d. Het gebied maakt in de nabije toekomst deel uit van het wandelnetwerk "Sporen in de Zak". In

Zeeuws-Vlaanderen wordt de Braakman een recreatieve Topper. De ontvangst in het gebied wordt geoptimaliseerd, het recreatiebestek leidt ertoe dat de verschillende recreatiepaden worden opgewaardeerd dan wel uitgebreid.

Mensen met een functiebeperking moeten er goed terecht kunnen. In Oost Zeeuws-Vlaanderen wordt gewerkt aan de geleiding en toegankelijkheid van het voormalige waterwingebied van Sint Janssteen en de bossen van Clinge. Nadere uitwerking van de plannen staan op stapel. Deze gebieden zullen ook gaan deel uitmaken van het Wandelnetwerk in Oost Zeeuws-Vlaanderen. Naast deze grotere projecten is het nodig om scherp te blijven op bestaande gebieden op te waarderen met eenvoudige middelen. Deze zijn te lezen in de groslijst van bijlage 4. De uitvoering van het geheel aan projectideeën en wensen hangt nauw samen met beschikbaar budget.

7.3 Digitale toegankelijkheid

In samenwerking met Hogeschool Zeeland, Stichting Het Zeeuwse Landschap en provincie Zeeland wordt voor en door jongeren een stap verder gezet. Een voorbeeld van een project in het kader van digitale toegankelijkheid is het project Serious Game

Jongeren en Natuur. Om de Zeeuwse natuur bij jongeren onder de aandacht te brengen is dit project in 2008 in gang gezet. Het is een samenwerking tussen Stichting Het Zeeuwse Landschap en de Provincie. Het wordt een eigentijdse en op de doelgroep afgestemde vorm van natuurbeleving, waarbij gekozen is voor een combinatie van virtuele en fysieke natuurbeleving. De Serious game wordt voor jongeren ontwikkeld: de doelgroep van de game zijn middelbare scholieren van 14-16 jaar. Bij de ontwikkeling zijn van de game zijn studenten van de Hogeschool Zeeland betrokken.

De inhoud van het spel sluit aan bij de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en biologie. De zoektocht in het spel leidt de jongeren langs verschillende gebieden in Zeeland. Plekken die historisch, natuurlijk en landschappelijk van belang zijn, en van waaruit de spelers gaan ervaren hoe en waarom juist deze gebieden tot ontwikkeling gebracht zijn. Het laat ze (virtueel en fysiek) zien hoe verschillende gebieden zijn ontstaan, hoe het zich ontwikkeld heeft, en het laat ze nadenken over hoe ze willen dat het er in de toekomst uit zal zien.

In het spel wordt gebruik gemaakt van nieuwe technologie, maar ook van oude en nieuwe media, en van meer fysieke spelvormen,

Zwaakse Weel

Foto: Jos de Witte

zoals de survivaltocht en bijvoorbeeld geocaching. De basis van het spel wordt een web-based spelomgeving, van waaruit de teams worden aangestuurd en waar ze hun “thuisbasis” hebben. Er wordt met verschillende teams gewerkt en aan het einde van de game wordt de winnaar beloond.

In september 2009 is het inhoudelijke spelconcept afgerond, waarna de technische ontwikkeling, afhankelijk van kosten en beschikbaar budget, verder vorm zou kunnen krijgen. Het Goese Lyceum zal in het voorjaar van 2010 het spel als pilot aangeboden krijgen, waarna in het schooljaar 2010-2011 het

spel provinciebreed door middelbare scholieren kan worden gespeeld.

7.4 Vindbaarheid voorzieningen

Om de uitvoering van digitale toegankelijkheid succesvol te laten verlopen, de natuurerreinen goed vindbaar te maken en inzicht

telijk te maken welke voorzieningen er zijn, is goede afstemming tussen diverse partijen noodzakelijk. Er bestaat een veelvoud aan websites en andere informatiekanalen waar van alles op het gebied van natuur te vinden is. Voorbeelden zijn de (vernieuwde) site van Promotie Zeeland Delta (de gezamenlijke

Natuurlijk genieten in Zeeland!

VW's) en de sites van de diverse terreinbeheerders. Verwijzingen tussen de verschillende websites en de bundeling van expertise van de uiteenlopende invalshoeken (natuurbeheer, natuureducatie, promotie toerisme, e.d.) maakt dat er een kwalitatief goed, vindbaar en betaalbaar product ontstaat.

7.5 Financiering

Voor de "reguliere" inrichting en het beheer van natuurgebieden zijn gelden beschikbaar. De inrichting wordt gefinancierd uit het inrichtingsgeld voor de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur. Het budget is afkomstig uit het investeringsbudget landelijk gebied (ILG). Het beheer van de terreinen wordt vanaf 2010 gefinancierd uit de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL, huidige Programma Beheer). Deze gelden voorzien in de aanleg en het beheer van natuurterreinen. Er is enig budget voor openstelling en beperkte voorzieningen. Dit geldt voor terreinen die opengesteld zijn. Voor de toekomst is het denkbaar dat categorie 3 gebieden, met inrichtingsniveau plus, in aanmerking kunnen komen voor een recreatiepakket-plus vergoeding. Momenteel is dit pakket nog niet opengesteld.

Voor ruimere openstelling of dure voorzienin-

gen kan een beroep worden gedaan op de provinciale Kwaliteitsimpuls Groen en de Prioriteit Toegankelijkheid en Beleefbaarheid Buitengebied (PTBB). Voor grootse Topper-

projecten zullen andere fondsen en subsidie-regelingen nodig zijn. Gedacht wordt aan POP-2, Intereg IV, de postcodeloterij en vergelijkbare fondsen. Daarnaast zullen ge-

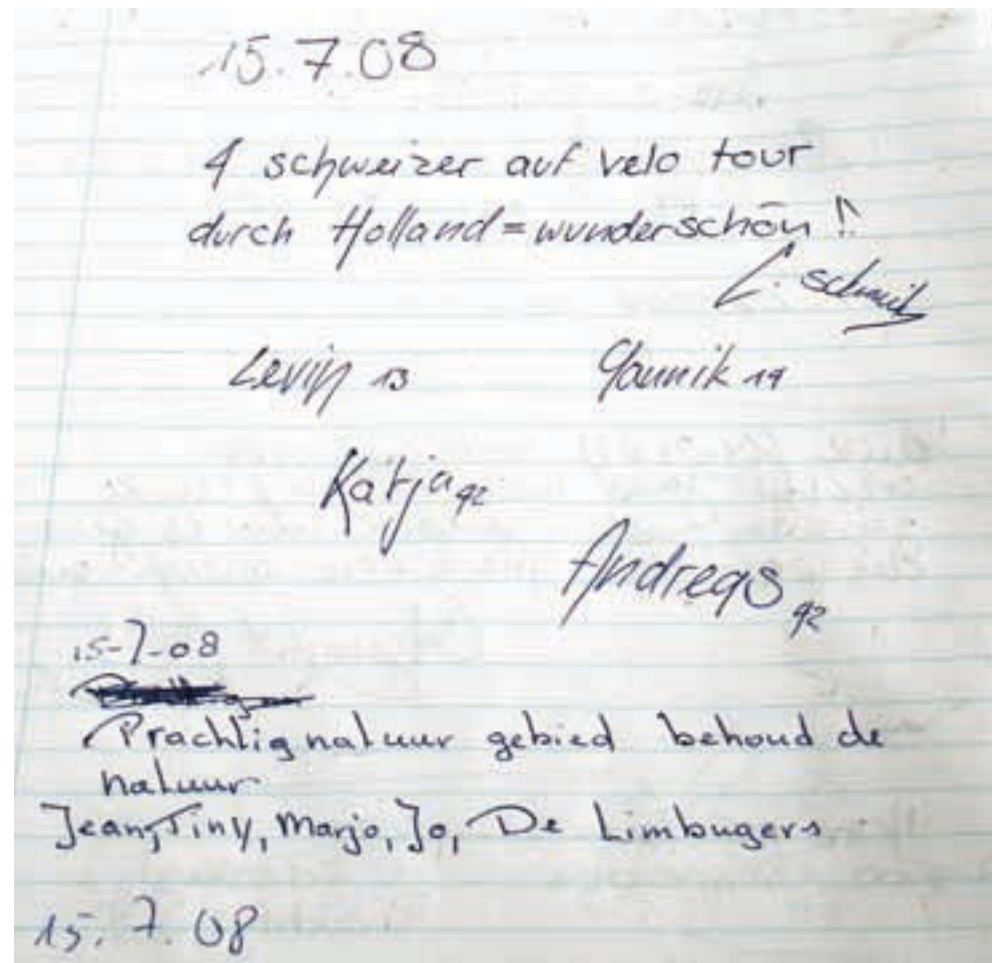
meenten van harte worden uitgenodigd om deel te nemen. In onderstaande tabel 6 zijn maatregelen en financieringsbronnen geordend.

Maatregel	Provinciaal budget	Rijksbudget	(Europese) fondsen/e.a gelden
Inrichting nieuwe natuur EHS		Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG)	
Realisatie basis recreatievoorzieningen in nieuwe natuur als pad, bruggetje, overstapje		ILG	
Realisatie basisvoorzieningen bestaande natuur	Kwaliteitsimpuls Groen, PTBB		
Realisatie ruimere openstelling, duurdere voorzieningen bestaande en nieuwe natuur (vlonder, kijkscherm, uitzichttoren)	Kwaliteitsimpuls Groen, PTBB		POPII, Postcodeloterij, Eigen bijdrage terreinbeheerders, sponsors
Realisatie Toppers	Cofinanciering voor Europese fondsen		POPII, Intereg IV, Postcodeloterij, eigen bijdrage terreinbeheerders, sponsors, ..
Beheer recreatievoorzieningen in natuurgebieden		Subsidieregeling Natuur en Landschap vanaf categorie 2, toegankelijk terrein.	

Tabel 6 Maatregelen in relatie tot financieringsbronnen

Natuurlijk genieten in Zeeland!

- Natuurlijk Toegankelijk, Stichting Klaverblad Zeeland: Jelle Visser, Tineke Reidinga, juni 2003.
- Samen op pad, Stichting Groen en Handicap, mei 2004
- Mensen en de natuur, Recreatief gebruik van natuur en landschap, Stichting recreatie, 2002
- Openstelling bos en natuur in vijf provincies, Toegankelijke beleefbare en afgesloten natuur in Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Flevoland en Gelderland, Stichting Recreatie, 2005
- Openstelling bos en natuur 2003, Toegankelijke beleefbare en afgesloten natuur bij Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Provinciale landschappen en Defensie, Stichting Recreatie 2004
- Catalogus Subdoeltypen Recreatie, Staatsbosbeheer
- "Nieuwe verbindingen", Collegeprogramma provincie Zeeland, 23 april 2007
- Recreatietypen, Staatsbosbeheer & Ministerie van LNV, 2008
- Nieuwe bossen op Walcheren; Inrichtingsplannen van de landinrichtingsbossen, Dienst Landelijk Gebied, 2006.
- Deltalandschap, Natuur en landschap van Zuidwest-Nederland in historisch perspectief, M.A.Hemminga, AMJ. De Kraker, A.J.Beenhakker, R.M. van Dierendonck, J.J.B.Kuipers, H.Jongepier, D.De Koning-Katelij, G.J.Buth, Ch. Jacobusse, 2004.
- Natuurgebiedsplan Zeeland 2005, Aankoop, inrichting en beheer van Natuur en Landschap, Provincie Zeeland, 2005.
- Diversiteit in het aanbod via vraaggerichte recreatieplanning, Martin Goossen, Alterra.
- Resultaten enquête: Toegankelijkheid bos en natuurgebieden in Zeeland, K.J. Projects, in samenwerking met Klaverblad Zeeland, 2008.
- Interview met Jolanda Maas, promovenda relatie groen en gezondheid: "Hoe meer groen hoe gezonder", Van Nature 3, 2009.
- Controlelijst toegankelijkheid voor mensen met een functiebeperking, Stichting Het Klaverblad, Marcel de Ronde, 2008.

Waardering natuurgebieden

Foto: Provincie Zeeland

Bijlage 1: Motiefgroepen-voorzieningen matrix

Motief	Activiteit	Beschrijving	Ruimtelijk beslag	Infrastructuur	Voorzieningen	Kwaliteiten	Omgeving
Volledig opgaan in planten- en dierenwereld	Dieren kijken; observatie-plaatsen bezoeken; excursies deelnemen; studiedagen; wandelen; fietsen	Activiteiten die gericht zijn op het exclusief waarnemen van bijzondere natuurverschijnselen. Focus gericht op gebieden ('Pull')	Door wandel- en fietspaden geschakeld stelsel van observatieplekken.	(On)verhard stelsel van wandel- en fietspaden en puntlocaties. Zone: kijknatuur, zwernatuur	Observatiehutten, kijk-schermen, kijk-heuvels, NAC-studiecentrum, pleisterplaats, excursies; infoborden, webcam, markering; gedragscodering, parkeerplaatsen, verrekijkers (?)	Rust, stilte, vergezichten, natuurlijk, herkenbare entree's en locaties, ochtend- en middaglocaties (zonstand).	Natuurlijke omgeving, oorspronkelijk landschap en natuur, beschutting
Interesse voor gebieden	Wandelen, fietsen, zitten, paard rijden; excursies	Aanwezig zijn in natuur en landschap voor zintuiglijk ervaren van gebied, en aanvullend (cultuur)historie, verhalen mee te krijgen. Focus gericht op gebieden ('Pull')	Regionaal netwerk van (on)verharde wandel-, fiets- en ruiterspaden langs betekenisvolle plekken	(On)verhard (regionaal) wandel, fiets- en ruiterspaden-netwerk (grid variëren van 200 naar 2000 m afhankelijk afstand tot startpunt. Zone: kijknatuur, zwernatuur, natuurpark	NAC, route-informatie, parkeerplaatsen, goede bebording en bewegwijzering, naslagwerken (boeken, cd's, dvd's), pleisterplaatsen; uitspanning voor verfrissing,	Rust; stilte; natuurlijk, oorspronkelijk, toegankelijk,	Karaktervol landschap; beleving in meerdere dimensies, kleinschalig, afwisselend halfopen landschap, ecologisch beheer, veel soorten variatie, rijkdom aan vogels, klein en groot wild.
Gezelligheid	Wandelen, fietsen, spelen, picknicken, auto toeren, spelen, terrasje pikken, paard rijden	Met vrienden, familie en/of bekenden even gezellig naar buiten. Directe leefomgeving of bekende locatie in relatieve buurt (0 - 10 km).	Regionaal en lokaal netwerk van (on)verharde wandel-, fiets- en ruiterspaden en (punt)locaties	(On)verhard stelsel van wandel- en fietspaden, fijnmazig met een duidelijk startpunt. Zone: natuurpark, zwernatuur, kijknatuur	Parkeerplaats, toegangsborden, goede verlichting, (on)verharde paden, brede (zit)berm, bankjes, speelweide en/of -bos, gezellige uitspanning voor een hapje en een drankje.	Vertrouwd, veilig, toegankelijk, gezellig, transparant bos- c.q. natuurgebied, toezicht op speelplaats	Gevarieerd landschap / natuurgebied, parkachtig, herkenbaar, natuur als decor

[6] In de hierboven geplaatste matrix wordt schematisch aangegeven welke voorzieningen en kwaliteiten nodig zijn om bepaalde belevingen te realiseren. Bron: Alterra

Bijlage 1: Motiefgroepen-voorzieningen matrix

Motief	Activiteit	Beschrijving	Ruimtelijk beslag	Infrastructuur	Voorzieningen	Kwaliteiten	Omgeving
Er tussen uit	Wandelen, fietsen, joggen; mountainbiken; andere (groene) omgeving opzoeken, paard rijden	Even bijkomen van alle dagelijkse beslommeringen; compensatie en zuurstof zoeken in een groene omgeving. Directe leefomgeving of bekende locatie in relatieve buurt (0 - 10 km).	Regionaal en lokaal netwerk van (on)verharde wandel-, fiets- en ruiterspaden met betekenisvolle plekken	(On)verhard (regionaal) wandel, fiets- en ruiterspadennetwerk (grid variëren van 200 naar 2000 m afhankelijk afstand tot startpunt. Zone: zwerfnatuur, kijknatuur en natuurpark	Parkeerplaats, toegangsborden, (on)verharde paden, bankjes, uitspanning voor een hapje en een drankje.	Afwisselend, fraaie landschappen, rust, stilte en relatieve eenzaamheid	Cultuurhistorisch waardevol en divers landschap. Landschap en natuur als object.
Uitdaging; gezond blijven	Hardlopen, mountainbiken, joggen, nordic walking; stevig wandelen, wielrennen, fietsen, paard rijden	Vanaf woning / parkeerplaats wordt 15 minuten tot 3 uur gejojgd, gefietst, hardgelopen, paard gereden. Afstand 4 tot 100 km.	Lokaal netwerk; recreatief medegebruik	(On)verhard (regionaal) wandel, fiets- en ruiterspadennetwerk (grid variëren van 200 naar 2000 m afhankelijk afstand tot startpunt). Zone: natuurpark; zwerfnatuur.	Adequaat padennetwerk met uitgezette en in afstand gemarkeerde parkoersen. GEEN loslopende honden, parkeerplaatsen.	Gescheiden van autoverkeer, veilig, verlichting hier en daar, verharding afgestemd op gebruik	Afwisselend en bij voorkeur zo natuurlijk mogelijk. Landschap als zuurstofbron.

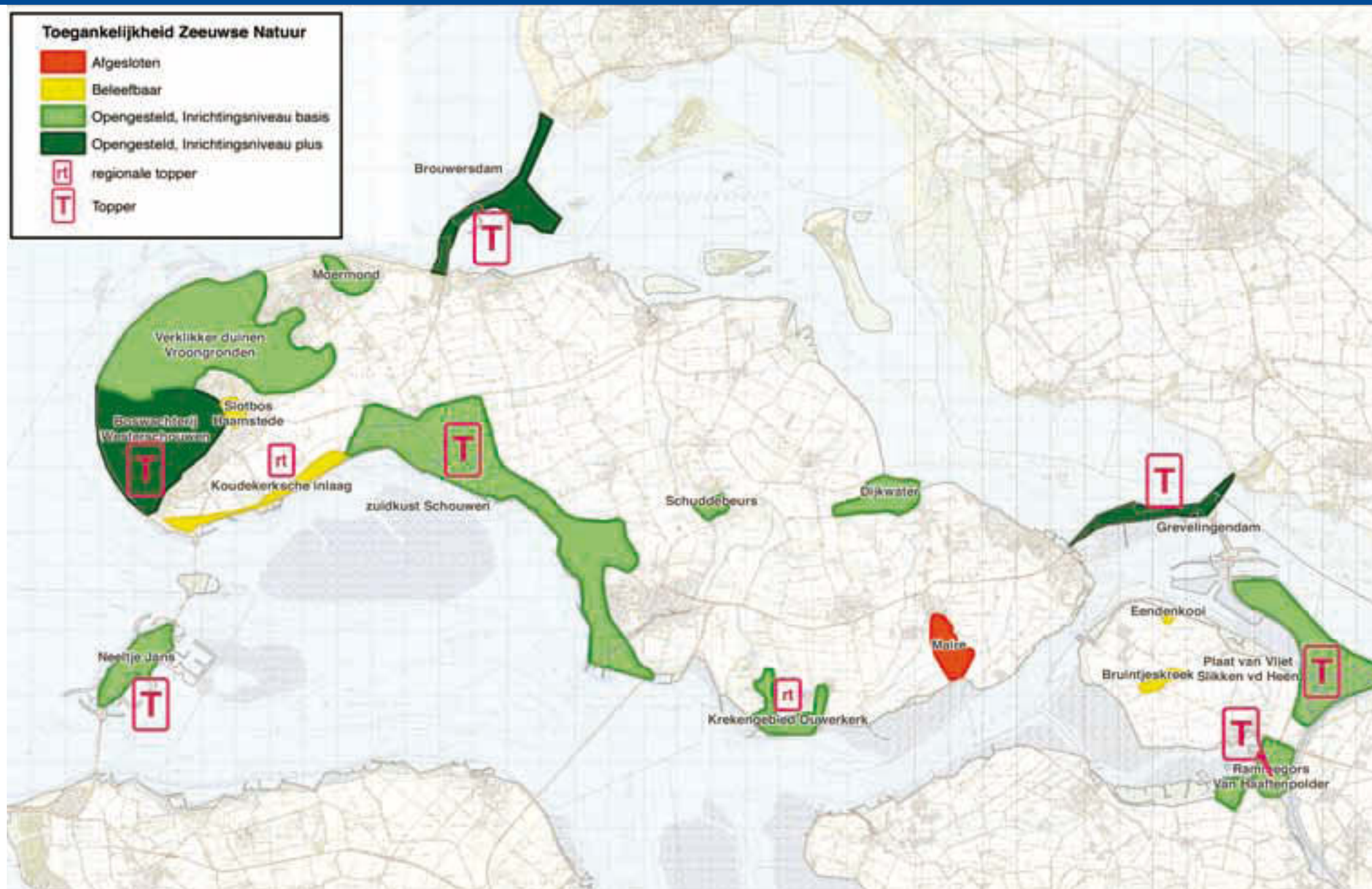
Bijlage 2: Overzicht toegankelijkheid Zeeuwse natuur

Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur		Afgesloten	Beleefbaar	Opengesteld inrichtingsn. basis	Opengesteld inrichtingsn. plus
Naam gebied	Recreatietypen	0	1	2	3
Schouwen Duiveland	Brouwersdam (T)	X	X	X	X
	Grevelingendam (Krammer) (T)				X
	Moermond				
	Vroongronden/verklikker				
	Slotbos Haamstede				
	Bosw. Westenschouwen (incl. Zeepe/Meeuwenduinen) (T)				X
	Zuidkust Schouwen Koudekerksche Inlaag (rt)				
	Zuidkust Schouwen (Prunje, Schelphoek, Zierikzee) (T)			X	
	Schuddebeurs			X	
	Dijkwater			X	
	Krekengebied Ouwerkerk			X	
	Maire			X	
St. Philipsland	Slikken van de Heen (+ Plaat van de Vliet) (T)		X	X	
	Bruintjeskreek				
	Eendenkooi				
Tholen	Rammegors (T)		X	X	
	Van Haaftenpolder			X	
	De Pluimpot (+ Dorpsbos St. Maartensdijk) (rt)			X	
	Schakerloopolder				
	Scherpenissepolder			X	
Oosterschelde	Neeltje Jans (T)			X	
Noord-Beveland	Inlagen Noord-Beveland		X	X	
	Bokkegat				
	Kamperlandse Duintjes + Schotsman (rt)				
	De Piet				
	Middelplaten				
Walcheren	Goudplaat//Haringvreter			X	
	Zilveren Schor		X	X	X
	Veerse Bos (rt)			X	
	Manteling van Walcheren (+Oranjezon) (T)				
	Noordervroon Westkapelle				
	Zuid-westkust Walcheren (T)				
	Landgoed Ter Hooge (rt)			X	
	St Laurens Weihoek				
	Oude Veerseweg				
	Rammekenshoek (+fort) (rt)			X	

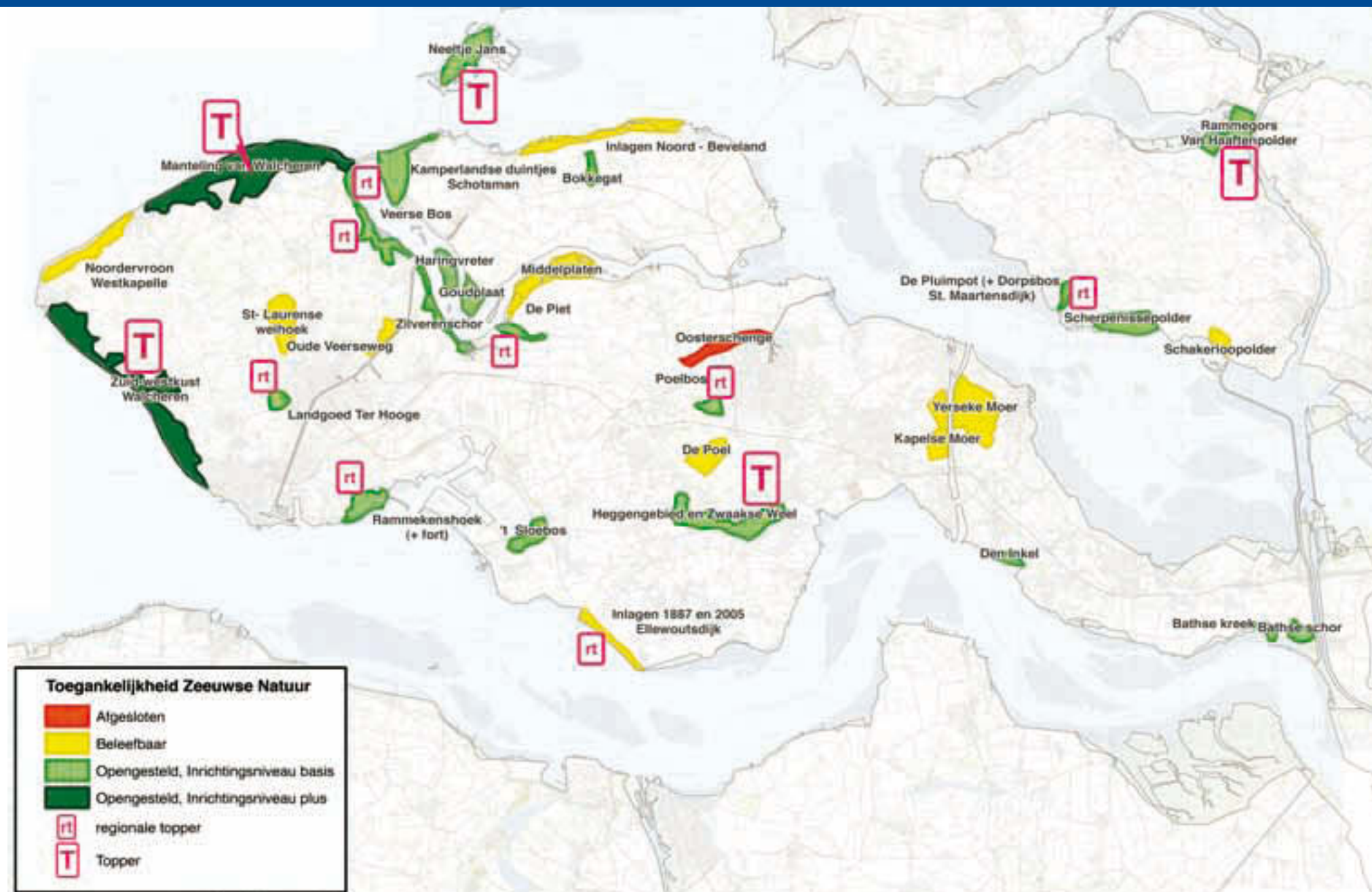
Bijlage 2: Overzicht toegankelijkheid Zeeuwse natuur

Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur		Afgesloten	Beleefbaar	Opengesteld inrichtingsn. basis	Opengesteld inrichtingsn. plus
Naam gebied	Recreatietypen	0	1	2	3
Zuid-Beveland	Oosterschenge	X	X	X	
	Poelbos (rt)			X	
	Poel: Ganzenreservaat			X	
	t Sloebos			X	
	Zwaakse Weel/ Heggengebied (T)			X	
	Inlagen 1887 en 2005/Ellewoutsdijk (rt)				
	Kapelse Moer				
	Yerseke Moer				
West Zeeuws-Vlaanderen	Den Inkel		X	X	X
	Bathseschor & Bathse Kreek			X	
	Kust west Zeeuws-Vlaanderen = (T)			X	
	Verdronken en herdijkte Zwarte Polder			X	
	Cletemspolder (recreatienatuur)				
	Zwin, incl Zwinpolder en Zwinweide (rt)				
	Wallen van Retranchement (+Willem Leopold- en Verschepolder)			X	
	Wallen van Sluis (rt)			X	
Oost-Zeeuws-Vlaanderen	Wallen van Aardenburg (rt)		X	X	X
	Kreken West Zeeuws-Vlaanderen			X	
	Inlagen Hoofdplaat			X	
	Braakman (T)			X	
	Verdronken land van Saeftinghe (rt)	X	X	X	X
	De Grote Putting				
	Margarethapolder				
	Kreken Oost Oost-Zeeuws-Vlaanderen			X	
Aparte categorieën	Clinge St Jansteen + bossen Hulst+ Wildelanden (T)			X	
	Smitsschorre (rt)				
	Groot Eiland				
	Karolingische Burcht (Schouwen-Duiveland)		X	X	X
	Vliedbergen (m.n. Walcheren)				
	Bloemdijsen Zeeland			X	
	Hellenburg/fundamenten (Zuid-Beveland)			X	
	Fort Ellewoutsdijk (Zuid-Beveland)				
	Groeve Nieuw Namen			X	
	Hoeve Van der Meulen			X	
Groen om "de stad"	Staats Spaanse Linie & Voormalige forten (O& WZV)			X	
	Stadsbosjes			X	
	Landinrinrichtingsbossen			X	

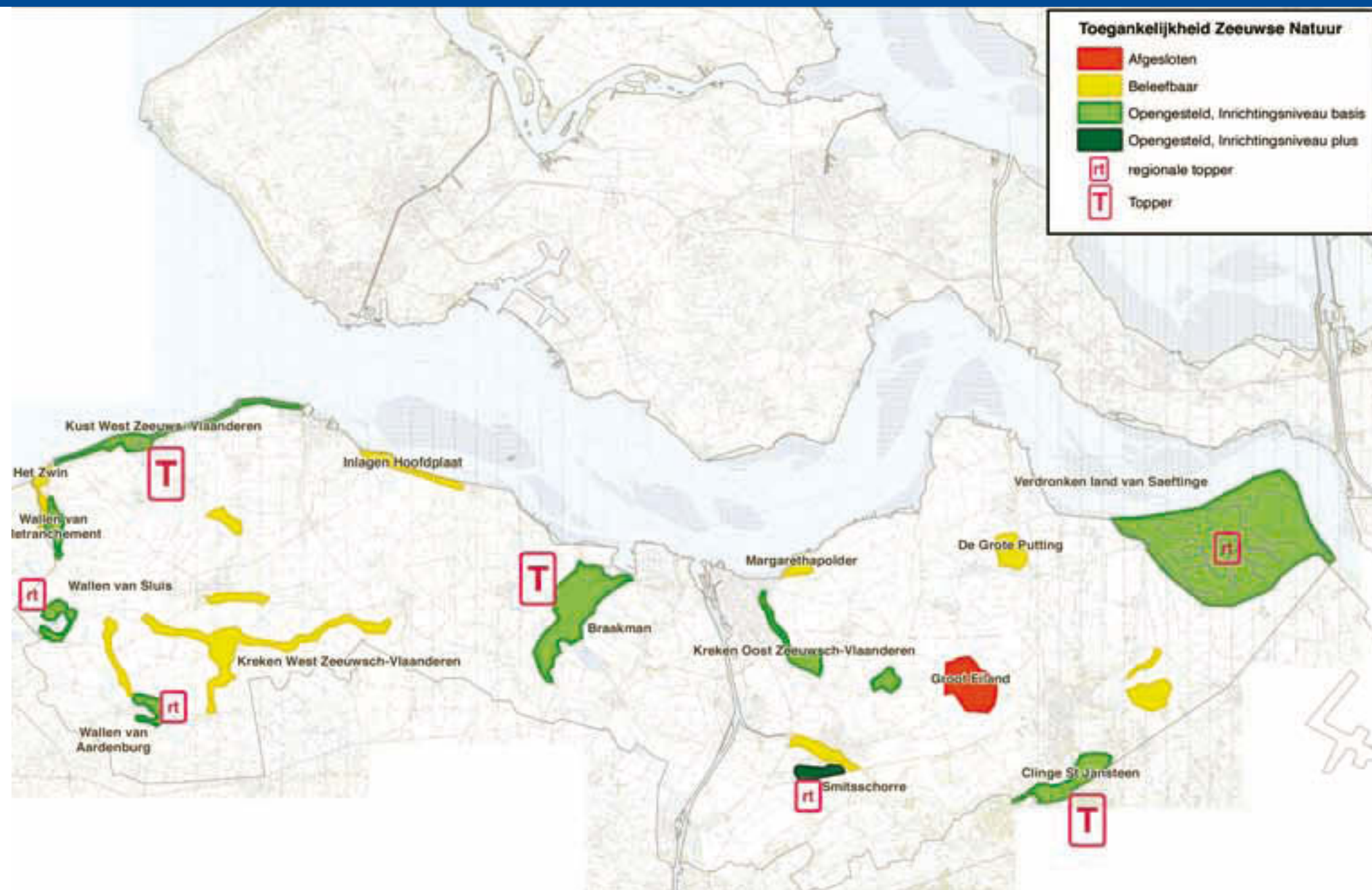
Bijlage 3A: Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur (Noord)

Bijlage 3B: Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur (Midden)

Bijlage 3C: Toegankelijkheid Zeeuwse Natuur (Zuid)

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Uitgangspunten:

- Zeeland kent veel open, waterrijke, vogelrijke gebieden. Deze moeten goed beleefbaar worden gemaakt.
- De besloten natuurgebieden lenen zich veel beter voor optimale inrichting voor de recreatie.
- Ieder eiland of regio moet z'n eigen gebied hebben waar "iedereen" in het weekend kan uitwaaien

Algemene wensen:

- Bebording en bewegwijzering in terreinen heeft continue aandacht nodig. Dit kan een impuls gebruiken
- Vindbaarheid van de natuurterreinen moet worden verbeterd en er wordt gestreefd naar het eenduidig inzichtelijk maken van de voorzieningen.

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Schouwen-Duiveland	Brouwersdam	Brouwersdam is recreatief ingericht. [7]		Recreatieschap de Grevelingen werkt aan opwaardering "de Punt" (€ 600.000)
	Slikken van Bommenede			Informatiepaneel + wandelroute
	Moermond	Particulier natuurbeheer + aanleg wandelpad		2010: Uitbreiding wandelroute en particulier natuurbeheer
	Vroongronden Duinzoom	Fietspad Vroonweg		Uitvoering natuurbestek 2011/2012. Recreatief gebruik wordt hierin uitgewerkt. Hoge- en Lage Zoom (aanleg/uitbreiding padenstelsel: ruiter-, fiets- en wandelroutes in combinatie met aanleg recreatiebossen)

[7] De Brouwersdam is in beheer bij Rijkswaterstaat, evenals de Grevelingendam

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Schouwen-Duiveland (vervolg)	Boswachterij Westerschouwen	Informatiecentrum met exporuimte die ook gebruikt wordt als excursieschuur. Wandel- en fietspaden en ruiterspaden. Kijkscherm en enkele bankjes aanwezig. Tevens infopanelen aanwezig.		Verruiming padenstelsel Meeuwenduinen. Verder recreatievoorzieningen optimaal. Westerschouwen: 2 rolstoelroutes aanwezig van 3 en 8 km. Huidig pad bestaat uit tegels. Is zeer onderhoudsgevoelig. Wens: vervanging door beton.
	Meeuwenduinen		Opening ATB route (2009)	
	Slot Haamstede	Particulier, toegang via excursies.		Geen uitbreiding mogelijk
	Inlagen Koudekerke/Burgsluis	Plompe Toren met expositie		2010/2011: Opwaardering uitzichtvoorzieningen Plompe Toren en herzien expo (Via LIFE Nature)
	Schelphoek	Realisatie Vogelboulevard met keerlus.		Project "Van Zierik tot Zee": Schelphoek wordt ingericht als onthaalgebied voor de Zuidkust. In 2009 is een uitzichtplatform gerealiseerd.
	Prunje	Realisatie Vogeluitkijkpunt langs Slikweg.	Aanleg Zuidkaap met scheepsbaken midden op eiland, en aanleg wandelpad met toegangsbrug over de kreek.	
	Zuidkust Zierikzee			Realisatie recreatiebestek: Fiets- en voetpaden, observatiepunt en thematische infopunten, ontvangspunt (parkeergelegenheid/infopanelen), vogelkijkers en andere recreatieve voorzieningen zoals bankjes plaatsen op strategische plekken langs de Zuidkust.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Schouwen-Duiveland (vervolg)	Dijkwater	Wandelpad aanwezig, tevens worden excursies gegeven.		
	Kreken Ouwerkerk		(B)Watersnood museum is opgeknapt en uitgebreid Verder ligt er een wandelbos.	
	Klein Beierenpolder	Fietspad langs het gebied		
	De Maire	Particulier natuurbeheer		Particulier natuurbeheer. Toegang toekomst onwaarschijnlijk. Toegankelijkheid in dit kader kan alleen op basis van bestaande wegen en paden.
	Grevelingendam	Grevelingendam is recreatief ingericht.		
St. Philipstand	Slikken van de Heen	Informatiepaneel aanwezig. Wandelroutes aanwezig in ongeveer een kwart van het gebied.	Wandelroutes zijn inmiddels verdubbeld.	Vernieuwing vlonderpad en realisatie uitkijktoren en een kijkscherm. Eventueel: Terrein leent zich voor natuurspeelplaats, maar ligt erg afgelegen en er zijn veel teken
	Bruintjeskreek	Kijkscherm aanwezig		
	Plaat van de Vliet	(Vogel)kijkhut aanwezig. Functioneert als vogelboulevard.		De toegang tot de vogelkijkhut wordt aangepast voor mindervaliden. Wens om parallelweg Philipsdam toegankelijk te maken als vogelboulevard.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Tholen	Rammegors			In het kader van waterkwaliteit wordt een doorlaatmiddel gerealiseerd. Tegelijk wordt nagedacht over recreatievoorziening.
	Van Haaftenpolder	Het gebied kent een kijkscherm		
	Schakerloopolder		(N)Er is een informatiepaneel en uitzichtpunt. op de dijk gerealiseerd.	
	Scherpenissepolder		Er zijn (2009) drie observatiepunten gerealiseerd. Het zal mogelijk zijn om in het gebied naar een observatiepunt te lopen. Het terrein kent een ommetje van ca 2 km dat gedurende 3 tot 4 maanden per jaar is geopend (buiten broedseizoen en wintervogelopvang).	
	Pluimpot			In het gebied wordt een recreatiepakket uitgewerkt, vermoedelijk paden en observatievoorzieningen
Oosterschelde	Neeltje Jans	In het verleden is een getijdentuin gemaakt. Getijdenpoelen met steigers bieden de kans om te zien wat er onder water gebeurt. Verder ligt er op Neeltje Jans een padennetwerk, inclusief rolstoelpad. Er zijn drie wandelroutes uitgezet en er worden thematische excursies gegeven. Kijkscherm en vogelhut zijn aanwezig. Tevens 3 zuilen Nationaal Park Oosterschelde.	(B)Onlangs is er een bezoekerscentrum geopend. Hierin kan de bezoeker zijn/haar weg vinden langs de Oosterschelde. Aansluitend aan het bezoekerscentrum ligt een natuureducatief pad, het "parelpad".	Wensen: Publieksfolder (in voorbereiding) - Realisatie P-plaats bij Topshuis met bewegwijzering en aansluitende infrastructuur. - Meer samenhang en afstemming met recreatieve ontsluiting van het Noordzee-strand - Eventueel extra info-voorziening bij strandovergangen - Buitenpad bij de betonhaven saneren en dijk voorzien van doorkijkjes in samenhang met inrichting inlaag.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Noord-Beveland	Inlagen	Bij de inlaag keihoogte staat een vogelkijkhut en infopaneel. Langs de inlagen staan totaal drie kijkschermen met uitzicht op vogeleilanden.		
	Paardenkuip (ten westen Colijnsplaat)			Natuurspeeltuin
	Bokkegat			Vogelkijkhut en een aanvullend wandelpad.
	Schotsman	Wandelpadenstelsel		Doorgaande weg wordt omgevormd tot recreatief fietspad
	Goudplaat/Middelplaten/Haringvleter	Uitgebreide (dag en verblijfs)recreatievoorzieningen aanwezig.		
Walcheren	Zilveren Schor	Uitgebreide (dag en verblijfs)recreatievoorzieningen aanwezig.		
	Veerse bos	Wandel- en fietspadenstelsel is aanwezig.		Veerse Kreek wordt gebaggerd. Gekoppeld aan dit project worden recreatieve voorzieningen opgewaardeerd.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Walcheren (vevolg)	Manteling/Oranjezon	Museum, Terra Maris, Grote parkeervoorziening. Voor verschillende doelgroepen groot aanbod aan excursies, nachtwandelingen en natuur-educatie-programma. Ook zijn arrangementen mogelijk. In Oranjezon zijn infopaneel, ontvangstgebouw en expositieruimte aanwezig. Uitgebreid wandel- en fietspadenstelsel. Voorzieningen en paden toegankelijk en bruikbaar voor mensen met een functiebeperking (in Manteling).		Realisatie Mottekasteel in Terra Maris. In Oranjezon wordt een uitkijktoren gebouwd. Nieuw in het excursieprogramma (SMS-route) wordt opgenomen het thema aardkundige waarden. Verdere projectwensen in Oranjezon: Momenteel word onderzocht welke ingrepen aan de infrastructuur nodig of wenselijk zijn. Dit rapport wordt in november 2009 opgeleverd. • Uitbreiding rolstoelroute in Oranjezon bespreekbaar, indien mogelijk en wenselijk • Verbetering doorstroom naar het strand, verbreden van de corridor mede ivm toegang hulpdiensten en goede geleiding en scheiding van bezoekers en strandgangers. Fietsparkeerplaats aan het eind van de corridor • Ontwikkelen nieuwe themaroute in het kader van zonering • Verbetering fietspad en openstellen voor exploitant met paardentram. • Ontwikkeling nieuwe routes met passende, eigentijdse informatievoorziening.
	Westkapellevroom		In 2008 zijn wandel- en ruiterspaden gerealiseerd (N). Verder een modern kijkscherf, toegankelijk voor rolstoelgebruikers. Tevens parkeerplaats aanwezig.	Hogeweg wordt in 2009/2010 omgevormd tot wandel/fietspad. .

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Walcheren (vevolg)	Zuid-westkust Walcheren:			
	Westduin:			In relatie tot het project zwakke schakels worden paden hersteld.
	Westkapelse kreek	Er zijn wandelpaden langs de kreek. Tevens is er een trekpontje over de kreek. Aansluitend aan het natuurgebied Westkapelse Kreek zijn landinrichtingsbossen aangelegd met (voet/fiets en ruiter) paden. Tevens is een parkeerplaats gerealiseerd.		Wandelpaden rond de kreek worden uitgebreid tot "Rondje Kreek" en sluit aan op het toekomstige Wandelnetwerk Walcheren.
	Ter Hooge	Parkeervoorziening en wandelpadenstelsel. Infopaneel aanwezig.		Onderdeel toekomstig Wandelnetwerk Walcheren Wensen: Aanpassingen om de gehele route optimaal toegankelijk te maken voor mindervaliden. Vak vrijhouden op P-plaats.
	Domburgse watergang			Aanleg trekvlot en wandelpad als onderdeel Wandelnetwerk Walcheren
	St Laurens Weihoek	(N)Vogelboulevard, enkele voorzieningen (bankjes). Er voert een fietspad langs het gebied.		Bij de uitbreiding van de inrichting van het natuurgebied worden bestaande wegen zoveel mogelijk omgezet in voet- of fietspaden door het gebied.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Walcheren (vevolg)	Brigdamme		(B)Picknickset	
	Oude Veerseweg/Jaagpad		(B)Picknickset, informatiepaneel Restauratie heules	Realisatie uitzichtpunt en jaagpad als onderdeel Wandelnetwerk Walcheren (nog in 2009)
	Rammekenshoek (+ fort)	Parkeervoorziening, Rammekenshoek heeft wandelpaden. In het fort zijn regelmatig excursies mogelijk.	Parkeerplaats is vernieuwd en de wandelpaden zijn uitgebreid.	
Zuid-Beveland	Bloemdijken	Toegankelijk en begraasd door schaapskudde		
	Kwistenburg			Kijkscherp aansluitend op nieuw aan te leggen fietspad, aansluitend op Veerse Meerroute
	Poelbos			Opkrikplan voor het Poelbos waarbij de toegankelijkheid vanuit Goes wordt verbeterd. Daarvoor wordt P verplaatst en wordt het gebied uitgebreid. Hierbij aandacht voor afwisseling paden/bosranden en open ruimten.
	Biezelingse Ham			Informatiepaneel + vogelkijker
	Ganzengebied de Poel			Herstel historisch pad (wegeling)

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Zuid-Beveland (vervolg)	Landlust	Functioneert momenteel als dorpsbos.		In samenspraak met gemeente zullen paden worden gesaneerd en een extra entree worden aangelegd.
	Heggegebied rond Nisse	Klein deelgebied heel aantrekkelijk toegankelijk. terreinbebording		Wens bestaat voor een rolstoelvriendelijke route in het heggebied. Wandelpaden worden gekoppeld aan Wandelnetwerk Sporen in de Zak
	Sloebos	Recreatiebos met wandel- en ruitpaden. Op veel plaatsen is struinen mogelijk. Een vogelscherm aanwezig. 2 infopanelen bij vogelscherm.	(B)Uitbreiding padenstelsel	Betere aanduiding van de parkeerplaats met verwijzing naar wandelmogelijkheden. Uitzetten wandelroutes met bewegwijzering. Betere toegang naar vogelscherm (zonder vogels te verstoren)
	Inlaag 2005		(N)Reconstructie prehistorische bewoningsrelicten. Op de dijk staat een optiek en een infopaneel.	Informatiepaneel
	Inlaag 1887	Uitzichtpunt voorzien van optiek, infopaneel met uitleg over inlagen is aanwezig.		
	Fort Ellewoutsdijk	Aanwezig: 7 panelen, 1 picknicktafel, vogelkijker, wegwijzer	(N)Fort is gerenoveerd en dagelijks toegankelijk van 10 tot 5 uur. Tevens onderdeel van Wandelnetwerk Sporen in de Zak. Er lopen nu 2 exposities.	Bed & Breakfast is voorzien: overnachting en horeca. Natuurmonumenten wil het fort beter faciliteren voor mindervaliden. Gedacht wordt aan het verbeteren van de toegankelijkheid van het binnenterrein en de kazematten en de plaatsing van een invalidentoilet. Onderzocht wordt de haalbaarheid van een uitzichtpunt voor rolstoelers. Gewerkt wordt aan een informatiebrochure over het fort.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Zuid-Beveland (vervolg)	Boerderij Van der Meulen, 's Heer Abtskerke		(N) Boerderij, schuur en gronden zijn aangekocht. Boerderij en schuur zijn gerestaureerd conform normen Rijksmonument. De woning is ingericht als een museumpje. Door middel van stereokijkers is het museum te bezichtigen. Opening in bepaalde weekends en vakantie. Omliggende landerijen wordt ingezet op akkerflora en akkervogels. Op het terrein lopen verschillende ommetjes (oversteek met een trekpontje), die aansluiten op de kern 's Heer Abtskerke. Ommetjes worden opgenomen in het wandelnetwerk "Sporen in de Zak".	De schuur wordt verbouwd als vakantieappartementencomplex.
	Natuurgebied ten noorden Hoedekenskerke			Vogelkijkpunt wordt bij de inrichting van de 2e fase meegenomen.
	Deesche watergang	Observatieplatform		
	Jachtsebos (Abbekindersebos)		(N)Bestaande paden zijn opgewaardeerd. Er is een parkeervoorziening	Gestreefd wordt naar een uitbreiding met 5 ha bos inclusief paden.
	Kapelse Moer			
	Yerseke Moer	Langs de terreinen uitgebreid (verhard) padenstelsel "Vogelboulevard". In het gebied is een wandelpad dat buiten broedseizoen en ganzenopvang open is gedurende 4 maanden.		Uitzichtpunt Postweg Er wordt gestreefd naar het autovrij maken van Evertsenweg en Dankertsweg voor recreatief fietsverkeer. Besprekingen met de gemeente zullen worden opgestart.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Zuid-Beveland (vervolg)	Zwaakse weel	De Zwaakse Weel is voorzien van een wandelroute van 6,5km. Verder aanwezig is een fietspad en ruiter- en menroute. Het gebied is goed te overzien vanaf Zwaaksedijk en Langemaredijk. Gebiedsinformatie bestaat uit drie infopanelen, een grote plattegrond aan schuur en een recreatiefolder. Voorzieningen zijn vissteiger, uitkijksteiger en picknickbankje. Beide steigers zijn rolstoelvriendelijk. In het gebied worden excursies gegeven.		Gestreefd wordt naar uitbreiding van het natuurgebied Zwaakse Weel. Daarmee wordt het natuurgebied robuuster en kan het recreatief gebruik worden uitgebreid. Er wordt gewerkt aan een concreet recreatieplan, uitgaand van het natuurinrichtingsplan. Wensen bestaan uit (afhankelijk van budget en grondaankoop): • Een vlonderpad op niveau van de kreek. Het pad hier naartoe is idealiter geschikt voor rolstoelgebruikers. • Uitbreiding van bewegwijzerde wandelroutes aansluitend op het Wandelnetwerk Sporen in de Zak (2e fase inrichting). Ook een rondgaande wandelroute afgestemd op minder validen is hierbij wenselijk. • Verbeteren van de parkeergelegenheid in het gebied, in samenwerking met de Vlindertuin en de Stoomtrein. Deze plek functioneert dan ook als startpunt voor het wandelnetwerk. • het opzetten van een informatieruimte met daarbij een openbaar toilet incl. invaliden toilet. De informatieruimte fungeert ook als verblijfsplek waar een kop koffie of thee genuttigd kan worden. • aantal educatieve elementen zoals een educatiepoel rond het (nieuwe) kantoor.
	Vinkenisse Kreek			
	Bathse Schor		(N)Voetpad naar kijkscherm. Verder kan worden gestruind.	

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Zuid-Beveland (vervolg)	Hogerwaardpolder		(N) Kunstzinnig uitzichtpunt	
	Zuidgors			Informatiepaneel + vogelkijker op hoogste punt aan de dijk. + fietsenstalling
	Middelplaten	Aan de rand van het gebied staat een info-paneel, twee bankjes, en een vogelkijker.		
West Zeeuws-Vlaanderen	Cletemspolder	Speelnatuur		
	Binnendijken	Dijken zijn in principe allemaal opengesteld mits de pachter het toestaat. Er is een rondtrekkende schaapskudde.		
	Zwartegatse Kreek	Er is een uitzichtspunt.		In het gebied wordt een fietspad aangelegd. Dit sluit aan op een fietsroute over de nieuwe dijk. Verder wordt er gedacht aan een natuurspeelplaats.
	Verdronken en Herdijkte Zwarte Polder	Vlonder en wandelpad aanwezig. Er is een informatiepaneel.		Bestaande wandelroute is nodig voor het handhaven van de toegankelijkheid van dit gebied en het strand. Plankier moet gerestaureerd. Nieuw aan dit plankier is een passage voor ruiters. HZL werkt momenteel hard aan deze alternatieve ruiterroute. Uitvoering in 2010
	Strijdersgatpolder		(B)Onlangs is een fietspad aangelegd.	

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
West Zeeuws-Vlaanderen (vervolg)	Zwin, Zwinpolder/Zwinweide	Er is een infopaneel		Grensoverschrijdend project waarbij natuureducatie en toegankelijkheid centraal staan. Zwin sluit aan op het Wandelnetwerk West Zeeuws-Vlaanderen. Veel van de toegankelijkheid hier gaat niet over het terrein van de beheerder. De wandelmogelijkheden zijn niet uit te breiden, maar de beleving wel door: • beweidingsgebied uit te breiden. • aanpassing van de hellingbaan naar de zeedijk In dit terrein werkt HZL mee aan (toestaan van) extreme strandsporten.
	Kleine Loodijkpolder	Ingericht als speelnatuur en pluktuin		
	Wallen Sluis	Buiten de wallen ligt een fietspad.		Uitbreiding van voorzieningen hangt af van terreinverwerving; dan is uitbreiding van wandelpaden aan de buitenkant van de wallen mogelijk. Nu alleen verbindingspad naar wandelroute gemeente via HZL-terrein mogelijk
	Wallen Aardenburg			Wandelpaden worden uitgebreid en onderdeel van het toekomstige Wandelnetwerk Zeeuws-Vlaanderen.
	Eekloosche watergang			Watergang is ingericht als wandelpad en wordt onderdeel van Wandelnetwerk West Zeeuws-Vlaanderen.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
West Zeeuws-Vlaanderen (vervolg)	Wallen Retranchement en Willem Leopold- en Verschepolder	Het zuidelijk deel van de Willem Leopoldpolder is voorzien van wandelpad. De wallen zijn doorsneden met wandelpaden. Aan de westzijde van de Willem Leopoldpolder, buiten het raster, ligt een fietspad. In de Verschepolder is een rondwandeling mogelijk.		Herstel Fort Nassau, openstelling en uitbreiding palen-wandelroute naar en in het fort. Wallen Retranchement: • Informatie op locatie verbeteren en de beleefbaarheid daarmee vergroten door expliciete aandacht voor cultuur-historie. Bijvoorbeeld door stereokijkers en storytelling ter plekke. • Rasters worden alleen in begrazingsseizoen geplaatst. Gezocht wordt naar alternatieven. • Een bewegwijzerde wandelroute in de Willem Leopoldpolder. • Picknick-faciliteit in Willem Leopoldpolder, nabij fietspad. Fort Berchem en omgeving: De reconstructie van Fort Berchem wordt gecombineerd met het amoveren van de weg onderlangs de Killedijk en de aanleg van een fietspad bovenop deze dijk, hetgeen aansluit op het reeds vrij liggende fietspad op/langs de Zeedijk.
	Aardenburgse Havenpolder		(N) De Olieschans is hersteld. Het terrein is vrij toegankelijk en voorzien van wandelpad. Bankjes zijn aanwezig. Er is een parkeervoorziening en een fietsenstalling. In het noordelijk deel van de havenpolder is een ommetje gerealiseerd "Ommetje Draaibrug".	In de toekomst wordt gestreefd naar rolstoelpad in het fort (Olieschans) en over de walgang. Er moet nog een informatievoorziening komen. Op de dijk langs de westzijde Aardenburgse Havenpolder komt een wandelpad. Verder bestaat de wens om wandelroute uit te breiden in zuidelijk deel van het gebied. De Bordeelschans wordt ingericht en opengesteld. Verder komt er een wandelpad.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008)) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
West Zeeuws-Vlaanderen (vervolg)	Grootte Gat	Vogelkijkhut is aanwezig		Fort Nijeveld wordt toegankelijk gemaakt. Er komt een wandelpad langs en door de kreek.
	St. Kruiskreek		(N)Onlangs is een observatiescherm langs de kreek geplaatst. Wandelpad (in/uit of langs de kreek?)	
	Sophiapolder	Er is een schuilhut gerealiseerd: "Paviljoen Van Damme" voorzien van een kijker.		Er wordt een uitkijkplatform gerealiseerd. Uitvoering start nog in 2009.
	Blikken		(B) Er is onlangs een parkeerplaats aangelegd en een vogeluitkijkhut. Inmiddels is de hut bereikbaar en de toegankelijkheid is aangepast.	Vraag aan Klaverblad of aanpassingen voldoende zijn voor mensen met een functiebeperking. Als blijkt van niet dan volgt optimalisatie.
	Baarzandse Kreek	Ontvangstgebouw met expositieruimte aanwezig.	(B)Er is een platform/steiger over de kreek gemaakt.	
	Hoofdplaat nummer 1	Er is een vogelkijkhut. In oostelijk deel (Vossekaai) is een wandelroute uitgezet.		
	Plaskreek		(N) In 2009 is een vissteiger aangelegd en een uitzichtplatform met bankjes.	
	St. Pieterspolder		(N)Er is een wandelpad aangelegd.	

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
West Zeeuws-Vlaanderen (vervolg)	Linie/Passageule	Er zijn wandelpaden, fietsenstalling en parkeervoorziening gerealiseerd.		In het teken van Staats Spaanse Linies worden wandelpaden aangelegd. De Passageule wordt t.z.t. opgenomen in het Wandelnetwerk West-Zeeuws-Vlaanderen.
Midden Zeeuws-Vlaanderen	Braakman Noord	In de Braakman ligt een netwerk van fiets- ruiter- en wandelpaden.		De wens bestaat om een recreatievisie voor Midden Zeeuws-Vlaanderen op te stellen. De Braakman wordt een van de "Toppers". Er komt een representatieve hoofdingang, met een royale parkeervoorziening. Voor het terrein wordt een recreatiebestek uitgewerkt met opwaardering/uitbreiding van de diverse recreatiepaden. Daarnaast komen er een speelweide en een speelbos. Het terrein zal goed voorzien in de toegankelijkheid en bruikbaarheid voor mensen met een functiebeperking.
	Braakman Zuid			Braakman Zuid wordt ook voorzien van speelbossen en padenstelsel, maar extensief.
Oost Zeeuws-Vlaanderen	Verdronken Land van Saeftinge	Bezoekerscentrum, vlonderpad door de rand van Saeftinge. Er worden heel veel excursies gegeven (>10.000 bezoekers per jaar). Verder is er een vogelkijkhut.	(B)Bestaand vlonderpad is gerenoveerd.	Uitbreiding van het vlonderpad. Dit is voorzien in het beheerplan. Ideeën voor de verbetering van de toegankelijkheid voor mensen met een functiebeperking worden samen met het Klaverblad uitgewerkt.

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Oost Zeeuws-Vlaanderen (vervolg)	De Grote Putting	Er is een wandelpad aanwezig.		Het wandelpad wordt uitgebreid.
	Margarethapolder		(N)Recent is een vogeltelpost gerealiseerd. Verder historie in beeld gebracht door herstel kanon op affuit.	Er komt een wandelroute door het gebied. Deze sluit aan op het Wandelnetwerk Oost Zeeuws-Vlaanderen dat in ontwikkeling is.
	Kreken: Canisvliet	Door het gebied loopt een wandelpad.	(B)Onlangs is een natuurkampeerplaats gerealiseerd.	
	Zwartenhoeksekreek/Zeesluis (Groene knoop)		(B)De Zeesluis (cultuurhistorisch object) is recent gereconstrueerd.	Er komt een pad naar de zeesluis. Verder wordt het voormalig fort hersteld.
	Boskreek			Langs de kreek komt een picknickplaats. Er zijn geen paden, maar struinen mag. De recreatieve voorzieningen zullen worden opgewaardeerd.
	Vogel zuid		(N)Er is een uitzichtpunt met bankje geplaatst.	
	Vlaamse kreek	Over het gebied wordt cultuurhistorische informatie gegeven.		
	Gat van Pinte/Eiland van de Meyer	In de terreinen Eiland van de Meyer en Gat van Pinte zijn wandelroutes gerealiseerd en is een brug geplaatst.		

Bijlage 4: Gerealiseerde en potentiële/wenselijke projecten

Regio	Terrein	Oud (laatste 10 jaar gerealiseerd)	Recent (gerealiseerd binnen huidige collegeperiode 2007/2008) B(estaande natuur) en N(ieuwe natuur)	Nieuw (gewenste voorzieningen 2009/2013)
Oost Zeeuws-Vlaanderen (vervolg)	Westdorpe/Passluis			Er wordt een informatiepaneel geplaatst.
	Bossen Clinge/St. Janssteen			Gebied is de Topper van Oost Zeeuws-Vlaanderen. Momenteel wordt een beheerplan opgesteld, waarin padenplan met bijbehorende voorzieningen worden opgenomen. Realisatie in 2010.
	Smitsschorre	Het gebied is ingericht als dagrecreatieterrein met een golfbaan, motorcross en zweefvliegterrein.		
	Groot Eiland			In het gebied komt een wandelroute en er worden twee bruggen geplaatst.
	Kieldrecht polder (ten oosten van Hulst)			Door het gebied komen wandelpaden.

Bijlage 5: Samenstelling werkgroep toegankelijkheid natuurgebieden

Roel Mooy, Provincie Zeeland, Water en Natuur, (voorzitter)

Marion Struik, Provincie Zeeland, Water en Natuur, (secretaris)

Didi van Hoof, Provincie Zeeland, Welzijn, (lid)

Jolein Meijers, Stichting Het Zeeuwse Landschap, communicatie, (lid)

Chiel Jacobusse, Stichting Het Zeeuwse Landschap, ecologie, (agendalid)

Arjan Boon, Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, beheer (lid)

Lindoana Todicescu, Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, recreatie, (lid)

Guus Verhorst, Staatsbosbeheer, recreatie, (lid)

Peter Maas, Staatsbosbeheer, beheer, (lid)

Marcel de Ronde, Stichting het Klaverblad, belangenbehartiging mensen met een functiebeperking, (lid)

Andre Faas, Federatie Particulier Grondbezit, (lid)

Rene de Bont, Federatie Particulier Grondbezit, (agendalid)

Patrick Polie, Stichting Delta Promotie Zeeland, VVV, (agendalid)

1. Concentreren op Toppers en Regionale Toppers

2. Is er een heldere projectbeschrijving?

- a. Gebiedsvisie/recreatievisie
- b. Wat is er? Voor welke motiefgroep? Wat wil je? Wat ontbreekt?
- c. Uit 2b volgt de opgave

3. Is het voorstel uitvoeringsgereed?

4. Hoe kan het project gefinancierd worden?

- a. Eigen bijdrage?
- b. Sponsors?
- c. Gemeenten?
- d. Waterschappen?
- e. Nationaal Landschap?
- f. POP e.d.
- g. Postcodeloterij?
- h. Aanvulling/cofinanciering provinciaal budget bijv. Kwaliteitsimpuls.

5. Terreinbeheerder is initiatiefnemer en komt met een voorstel.

Ad 1: Om een “versnipperd” resultaat te voorkomen wordt gekozen om primair in te zetten op de zogeheten Toppers en Regionale Toppers. Nieuwe natuurterreinen worden ingericht met ILG budget. Voor kleinere projecten in bestaande natuurgebieden zullen beheerders eerst aan eigen fondswerwing moeten doen. Deze werkwijze is ook van harte aanbevolen door de Provinciale Commissie voor de Groene Ruimte.

Ad 2: Om een project goed te kunnen beoordelen en toe te kennen is het nodig dat er een gebiedsanalyse wordt uitgevoerd. Wat is de recreatieve draagkracht van het gebied, wie behoren er tot de motiefgroep? Gerefereerd kan worden aan de relatie tussen natuurtypen, het gebruik en de motiefgroepen, zoals beschreven in de nota Natuurlijk Genieten in Zeeland. Ook is het belangrijk om aan te geven welke voorzieningen er in het in de nabijheid van het gebied al zijn (Horeca, OV, Parkeervoorzieningen, fietsenstalling, Informatie over het gebied, e.d. Van belang voor na de realisatie van het project: Voor de recreant in het algemeen en mindervaliden in het bijzonder is het belangrijk om de bekendheid (vindbaarheid), de bruikbaarheid, de toegankelijkheid en de bereikbaarheid aan te geven. Dat wil zeggen: Op welke manier wordt duidelijk gemaakt dat het terrein toegankelijk is? (website VVV, terreinbeheerder, kaart?) Hoe staat het met voorzieningen? Op welke manier is het gebied ontsloten? (drempels, hekken, veer-oosters, overstapjes of een drempelvrij toegangspad?) En hoe is het gebied bereikbaar? (fiets, te voet, (mindervalide) parkeervoorziening, lage drempelbus?)

Ad 3: Vaak, zeker bij de grotere projecten, is de voorbereiding van een project tijdrovend. Zowel in arbeid als in tijd. Het is voor de terreinbeheerder een grote winst als bekend is dat het project wordt toegekend, voordat vergunningen en voorbereidingen zijn getroffen. Onderscheid wordt daarom gemaakt in projectvoorbereiding en projectuitvoering. De projectvoorbereiding bestaat uit twee stappen. In de werkgroep wordt eerst een plan op hoofdlijnen ingebracht met kostenraming. Wanneer werkgroep instemt, kan het plan tot in detail worden uitgewerkt en wordt gezocht naar financiering. Zaken als vergunningen, nader onderzoek m.b.t. bijvoorbeeld archeologie, valt onder de uitvoering van het project.

Foto: Staatsbosbeheer

COLOFON

Uitgave
Provincie Zeeland

Fotografie
Staatsbosbeheer (vz)
Jos de Witte (pag. 1)
Het Zeeuws Landschap (az)

Prepress
Provincie Zeeland,
afdeling I&D

Druk
LnO, Zierikzee